

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут економіки, управління та адміністрування
Кафедра іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін

ДОПУСКАЮ ДО ЗАХИСТУ

Гарант освітньої програми

к.п.н., доцент

Остапенко С. А.

« ____ » _____ 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

зі спеціальності 035 «Філологія»

спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша
– англійська»

за освітньою програмою «Германська філологія (англійська, німецька). Переклад»

на тему: «Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти перекладу
романів А. Крісті»

Виконала 2 курсу групи ФЛ-23М
здобувачка вищої Стаднійчук Катерина Юріївна

_____ (підпис)

Керівник: доцент кафедри іноземної філології,
українознавства та соціально-правових
дисциплін, к.пед.н., доц. Удовіченко Г.М.

_____ (підпис)

Засвідчую, що у кваліфікаційній
роботі немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань

Здобувач вищої освіти _____

Кривий Ріг
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут економіки, управління та адміністрування
Кафедра іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін
Форма здобуття вищої освіти очна
Ступінь магістр
Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша –
англійська
Освітня програма Германська філологія (англійська, німецька). Переклад

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Гарант освітньої програми

к.пед.н, доцент

_____ Остапенко С. А.
« ____ » _____ 2024 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Стаднійчук Катерині Юріївні

1. Тема роботи «Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти перекладу романів А. Крісті»
Керівник роботи к.пед.н., доц. Удовіченко Г. М.
Затверджені наказом ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського
від «23» травня 2024 року № 100-с
2. Строк подання студентом роботи: «16» грудня 2024 року
3. Вихідні дані до роботи: монографічна і періодична наукова література, словники, данні мережі Інтернет, романи А. Крісті англійською, німецькою та українською мовами.
4. Зміст (перелік питань, які потрібно розробити):
  - 1) виявити та проаналізувати лінгвістичні та лінгвокультурологічні об'єктивні та суб'єктивні чинники адекватності перекладу;
  - 2) охарактеризувати авторську ідіостилістику А. Крісті;

3) з'ясувати наявність або відсутність взаємозв'язку між ступенем адекватності перекладу і ступенем близькості лінгвокультур, що контактують (споріднених і неспоріднених);

4) провести порівняльний аналіз оригіналу (британською англійською мовою) і внутрішньомовного перекладу на американську англійську;

5) провести порівняльний аналіз оригіналу та міжмовних перекладів (українською та німецькою мовами), виконані з часовою дистанцією;

6) виявити характеристики колективного перекладу та їхні взаємозв'язки з адекватністю внутрішньомовного, міжмовного та міжкультурного перекладу творів художньої літератури на прикладі досліджуваних творів.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
рисунок.

6. Дата видачі завдання «02» вересня 2024 року

7. Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Добір та аналіз літературних джерел, визначення об'єкту, предмету та завдань дослідження.	до 23.09.2024 р.	
2	Підготовка основної частини роботи	до 18.11.2024 р.	
3	Підготовка висновків та рекомендацій роботи	до 02.12.2024 р.	
5	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів, оформлення роботи	до 09.12.2023 р.	
6	Надання виконаної та оформленої кваліфікаційної роботи на кафедрі відповідно до вимог STU 02.02-30-2023	до 16.12.2024 р.	

Здобувачка ВО _____ К. Ю. Стаднійчук

Керівник роботи _____ Г. М. Удовіченко

РЕФЕРАТ

Загальна кількість в роботі:

сторінок – 57   рисунків – 0   таблиць – 7   додатків – 0   використаних джерел – 68

Об’єкт дослідження: різні компоненти ідіостилістики А. Крісті, такі як реалії, оніми та форми інтертексту, представлені в романах «Mysterious Affair at Styles» та «Ten Little Niggers» британською англійською, та їхні еквіваленти в текстах перекладу американською англійською, німецькою та українською мовами.

Предмет дослідження: адекватність передання реалій, онімів та інтертексту аналізованих романів А. Крісті американською англійською, німецькою та українською мовами.

Мета дослідження: виявлення та аналіз лінгвістичних та лінгвокультурологічних аспектів перекладу романів А. Крісті; внутрішньомовного, міжмовного, міжкультурного перекладу та чинників успішності передання романів А. Крісті «Mysterious Affair at Styles» і «Ten Little Niggers» в умовах британської й американської англійської за внутрішньомовного перекладу, українською та німецькою мовами – за міжмовного перекладу.

Завдання дослідження: виявити та проаналізувати лінгвістичні та лінгвокультурологічні об’єктивні та суб’єктивні чинники адекватності перекладу; охарактеризувати авторську ідіостилістику А. Крісті; з’ясувати наявність або відсутність взаємозв’язку між ступенем адекватності перекладу і ступенем близькості лінгвокультур, що контактують (споріднених і неспоріднених); провести порівняльний аналіз оригіналу (британською англійською мовою) і внутрішньомовного перекладу на американську англійську; провести порівняльний аналіз оригіналу та міжмовних перекладів (українською та німецькою мовами).

Методи дослідження: аналізу та узагальнення наукової літератури з проблем художнього перекладу та перекладацьких трансформацій; теоретичного узагальнення, контекстуального та зіставного аналізу; порівняльний, описовий, аналітичний та статистичний методи.

Основні результати дослідження: виявлення об’єктів перекладу і водночас перекладацьких трансформацій аналізованих романів; виявлення адекватності і обґрунтованості використання перекладачами тих чи інших трансформацій, що втілюють одну з цілої низки можливих альтернатив.

Ключові слова: художній переклад, адекватність, ідіостиль, внутрішньомовний переклад, міжмовний переклад, міжкультурний переклад, лінгвокультура

ЗМІСТ

Вступ	6
Основна частина	10
Висновки та рекомендації	53
Список використаних джерел	56

ВСТУП

Переклад являє собою складну і багатоаспектну інтелектуальну діяльність, якій навряд чи може бути дано повноцінне визначення хоча б тому, що процес пізнання, зокрема в перекладацькій сфері, за своєю суттю історичний, динамічний і невичерпний. Упродовж усієї історії людства до будь-якого виду перекладу та його окремого випадку висували вимогу точності та максимальної достовірності, що в міру розвитку мовознавства набуло широкого спектра аспектів, до яких як найважливіші та такі, що не втрачають актуальності, належать адекватність та еквівалентність.

Для досягнення високої якості перекладу важлива наявність у перекладача не тільки власне лінгвістичних знань, а й також доволі великої кількості фонових знань (фонові інформації), які містять у собі насамперед уявлення про звичаї, історію, географію тощо країни автора перекладеного тексту. Фонова інформація являє собою різного роду відомості соціокультурного характеру, що становлять собою специфіку тієї чи іншої країни або нації. Базу знань перекладача формують собою як мовні знання (граматики, семантики, принципів мовленнєвого спілкування), так і немовні (знання контексту, ситуації, адресата, про події, процеси тощо). При цьому перекладач, виконуючи міжмовний переклад, здійснює не просто інтерпретацію оригіналу, а й також робить перекладений текст доступним розумінню читача своєї культури через необхідні у відповідних випадках адаптації вихідного матеріалу до розуміння в тому етнокультурному середовищі, до якого перекладач сам належить. Адаптація тексту може бути ідеологічною, релігійною, національно-патріотичною, «естетичною», історико-літературною тощо, що загалом входить до поняття «міжкультурна адаптація». Перекладацька діяльність об'єктивно має виражений когнітивний характер», а переклад – це складний посередницький мовленнєво-осмислювальний процес, процес когнітивний за своєю суттю, що являє собою одну з форм міжкультурної комунікації.

Переклад також є багатовимірним процесом, що базується на двох основоположних кореляціях: 1) вихідної мови і мови перекладу та 2) вихідної культури і культури одержувача перекладу. Процес перекладу становить специфіку комунікації за якої використовуються дві мови і має свої специфічні особливості – наявність різноманіття, невловимість деяких його аспектів, передусім пов'язаних із мисленням перекладача.

Одним із найсучасніших поглядів на переклад є думка про те, що переклад – це суспільна функція, яка слугує комунікативним посередництвом між людьми, що розмовляють різними мовами. Він здійснюється через психофізичну діяльність білінгва, який, використовуючи свої індивідуальні здібності інтерпретатора, відображає дійсність у новій мовній системі. Окрім цього, переклад є не лише продуктом перекладацької роботи, а й методом вивчення іноземної мови на будь-якому етапі. Його можна описати як мовленнєву діяльність перекладача, яка спрямована на створення тексту мовою перекладу (МП) на основі тексту вихідної мови (ВМ). Результат перекладу слугує інструментом, що забезпечує ефективну взаємодію між ініціатором перекладу та учасниками комунікації в конкретній

ситуації. Переклад також розглядають і як творчу інтелектуальну діяльність, що полягає в передаванні деякої когнітивної інформації з мови-джерела на мову перекладу.

Вагомий внесок у дослідження проблеми художнього перекладу зробили такі перекладознавці, як Ю. Бегма [1], О. Герасименко [25], В. Гумений [4], Т. Жужгіна-Аллахвердян [24], І. Корунець [7], В. Кухаренко [17], Т. Некряч, Ю. Чала [22], С. Остапенко [26], С. Ревуцька [23], Г. Удовіченко [23], С. Landers [55], М. Rose [62] та інші.

Один із новітніх підходів до перекладу ґрунтується на принципі його оцінювання через етику перекладу, яку розуміють як усвідомлення перекладачем того факту, що переклад – це вища форма розуміння іншої мови, іншої культури, іншого життя, інобуття загалом, як найважливішого засобу міжкультурної комунікації та найбагатшого виду міжнаціонального і міжлітературного співробітництва. У зв'язку з цим доречно вказати на той факт, що переклад відіграє значну роль у наданні форм літературним системам, перекладач є посередником між культурами, а сам переклад – це так чи інакше «переписування оригіналу» [39, с. 14]. Привласнення оригіналу (його переписування) – або апропріація – здійснюється відповідними методами та способами, які втілюють ті чи інші прийоми. У розумінні цих дефініцій ми дотримуємося підходу, згідно з яким прийом – це дія, що розв'язує окрему задачу перекладу, спосіб – це основне правило досягнення поставленої мети перекладу, що являє собою психологічну операцію, що реалізує дію, а метод – це система дій, цілеспрямована система взаємопов'язаних прийомів.

Слід враховувати, що методи перекладу не є універсальним набором принципів і підходів для дослідження та опису мовних явищ. Натомість вони являють собою сукупність засобів, які комбінуються та застосовуються у різних пропорціях залежно від конкретних завдань. У процесі перекладацької діяльності завжди відбувається варіювання і диференціація прийомів перекладу.

Проблеми адекватності перекладу тією чи іншою мірою розглядалися різними вченими в різний час. Безумовна значущість проблеми адекватності для теорії перекладу, множинність дослідницьких підходів до неї та варіативність тлумачення самого терміну сформували широке коло дослідницьких завдань перекладознавства й зумовили велике розмаїття дослідницьких здобутків у формі численних дисертацій, монографій і статей, присвячених різним аспектам цієї теми.

У межах лінгвістичного перекладознавства проблеми адекватності розв'язуються переважно в аспекті дихотомії адекватності та еквівалентності на матеріалі різноманітних мовних пар, значно рідше як емпіричну базу використовують переклади кількома мовами в полімовній комунікації. Водночас у центрі уваги сучасного перекладу перебувають мови, що взаємодіють, ... як системи знаків, що відіграють важливу роль у репрезентації та трансформації інформації.

У вітчизняному мовознавстві проблема адекватності перекладу романів А. Крісті є малодослідженою, особливо з огляду на полімовну комунікацію, в якій беруть участь британська англійська (мова оригінального твору, далі – ВМ), американська англійська, німецька та українська мови (мови перекладу, далі – МП).

У зарубіжній науці налічується небагато наукових статей, у яких розглядаються питання адекватності перекладу романів А. Крісті. Так, у 2009 р. в електронному виданні *LiteraturKritik.de* з'явилася стаття наукового співробітника Інституту нової німецької літератури Марбурзького університету М. Бауера «Постмодерн? Що за дурниці? Що за фарс», у якій він у контексті критики творчості британського письменника Г. Адера та майже збігу назв його творів із назвами всесвітньо відомих детективів постулює неадекватність перекладу роману Агати Крісті »Und dann gabs keines mehr» [40]. У 2011 р. в італійському періодичному виданні «Переклад: практики, теорії, способи» вийшла стаття дослідників F. Spurio і G. Mondadori «Цензура і фашистські отрути: переклади Агати Крісті в тридцять роки» [64]. У 2017 р. у бразильському журналі «Зошити перекладу» було опубліковано статтю V. Lopes Lourenço Hanes «Між континентами. Переклади Агати Крісті як міжкультурні посередники», написана англійською [56].

Особливе місце в зарубіжній лінгвістиці посідає докторська дисертація британської дослідниці М. Сторм (Marjolijn Storm) 2012 року, присвячена аналізу методів застосування комплексів перекладацьких засобів перекладацьких перекладів роману «Mysterious Affair at Styles» німецькою та фламандською мовами на основі підходу «кейс стаді». Певною мірою дослідження М. Сторм має енциклопедичне значення, оскільки містить хронологічну таблицю всіх коли-небудь виконаних перекладів романів А. Крісті зазначеними мовами [65, с. 276].

Незважаючи на публікації, що вийшли друком, у мовознавстві залишаються практично неопрацьованими проблеми адекватності перекладу романів А. Крісті (зокрема «Mysterious Affair at Style» і «Ten Little Niggers» як найпоказовіших із погляду проблематики кваліфікаційної роботи та як найвідоміших і найпопулярніших серед читачів у всьому світі) українською та німецькою мовами щодо аналізу лінгвістичних та лінгвокультурологічних аспектів перекладів. Тому вибір теми цього дослідження видається обґрунтованим і виправданим.

Актуальність роботи визначається низкою обставин, лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру.

По-перше, аж до теперішнього часу низка найважливіших проблем аналізу лінгвістичних та лінгвокультурологічних аспектів перекладу залишається невирішеною. Наприклад, не набуло повного розкриття питання щодо впливу на переклад політичної ситуації як в окремо взятій країні, так і у світі в контексті реалізації політики політкоректності, що почала здійснюватися через певний час після першого видання романів А. Крісті. Не вичерпані проблеми вивчення впливу на переклад особливостей мовної картини світу рідної мови перекладача, якою він виконує переклад з авторського тексту. Проблема адекватного перекладу реалій залишається, як і раніше, актуальною, у досліджуваних у цій роботі романах А. Крісті можуть бути отримані результати, що значно доповнюють систему перекладознавчого знання з цієї проблематики.

По-друге, стосовно теперішнього часу відсутня актуальна система підходів до інтерпретації проблем перекладу детективних романів, що стали класичними, в умовах кількісного зростання створюваних перекладів і якісних змін у сфері

міжмовної та міжкультурної комунікації як трансфері досягнень національної культури (зокрема – художньої літератури).

По-третє, необхідність вивчення текстів оригіналу і текстів перекладу художніх творів в умовах полікультурності та культурності.

Мета дослідження – аналіз лінгвістичних та лінгвокультурологічних аспектів перекладу романів А. Крісті; внутрішньомовного, міжмовного, міжкультурного перекладу романів «Mysterious Affair at Styles» і «Ten Little Niggers» та чинників їх адекватного відтворення в умовах британської й американської англійської за внутрішньомовного перекладу, українською та німецькою мовами – за міжмовного перекладу.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання дослідницьких завдань:

1) виявити та проаналізувати лінгвістичні та лінгвокультурологічні об'єктивні та суб'єктивні чинники адекватності перекладу;

2) визначити авторську ідіостилістику А. Крісті;

3) з'ясувати наявність або відсутність взаємозв'язку між ступенем адекватності перекладу і ступенем близькості лінгвокультур, що контактують;

4) провести порівняльний аналіз оригіналу (британською англійською мовою) і внутрішньомовного перекладу на американську англійську;

5) провести порівняльний аналіз оригіналу та міжмовних перекладів (українською та німецькою мовами), виконані з часовою дистанцією;

б) виявити характеристики колективного перекладу та їхні взаємозв'язки з адекватністю внутрішньомовного, міжмовного та міжкультурного перекладу творів художньої літератури на прикладі досліджуваних творів.

Об'єкт дослідження: різні компоненти ідіостилістики А. Крісті, такі як реалії, оніми та форми інтертексту, представлені в романах «Mysterious Affair at Styles» та «Ten Little Niggers» британською англійською, та їхні еквіваленти в текстах перекладу американською англійською, німецькою та українською мовами.

Предмет дослідження: передача реалій, онімів та інтертексту аналізованих романів А. Крісті американською англійською, німецькою та українською мовами.

Методи дослідження: аналізу та узагальнення наукової літератури з проблем художнього перекладу та перекладацьких трансформацій; теоретичного узагальнення, контекстуального та зіставного аналізу; порівняльний, описовий, аналітичний та статистичний методи.

Теоретична значимість роботи полягає в тому, що у дослідженні уперше проводиться аналіз способів передачі з англійської мови німецькою та українською таких складних об'єктів перекладу, як лінгвокультурних феноменів – реалії, оніми, інтертекст – на матеріалі досліджуваних романів А. Крісті.

Практична значимість даної роботи визначається можливістю застосування результатів дослідження під час читання лекцій та укладання посібників з теорії та практики перекладу, зіставної типології, а також для ілюстрації теоретичного матеріалу на семінарах та практичні заняття з перекладознавчих дисциплін.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота містить вступ, основну частину, висновки та рекомендації, список використаних джерел (68 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 59 аркушів.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Оцінка якості перекладу завжди була важливим питанням як для теоретиків, так і для практиків. Переклад вважається якісним (незалежно від його форми: усний, письмовий чи машинний), якщо він демонструє високий рівень адекватності та еквівалентності. Такий переклад максимально точно й водночас стисло передає зміст оригіналу, зберігаючи лексичну відповідність.

Оцінка якості перекладу – це визначення, виявлення ступеня точності (що складається здебільшого з адекватності та еквівалентності) перекладу в контексті тих чи інших суб'єктивно сформульованих і сприйраних завдань тієї чи іншої виконуваної перекладачем роботи. Найчастіше оцінювання якості перекладу залежить від особистості самого замовника перекладу, від цілей тієї чи іншої конкретної роботи перекладача, від ступеня складності перекладу, від часу, що відводиться на переклад, і від багатьох інших чинників і конкретних обставин. Варто зауважити, що при оцінюванні якості перекладу будь-який переклад вважається вторинним стосовно оригіналу. Навіть якщо переклад суб'єктивно сприймається як кращий за оригінал, він усе одно залишається з ним тісно пов'язаним і не може суттєво відходити від його змісту. Через це перекладач, на відміну від автора оригінального тексту, має обмеження у виборі лексичних засобів і форм вираження думок.

Для розкриття багатозначного поняття «якість перекладу» необхідно мати на увазі комплекс значень поняття «концепт». Це поняття має різне змістове осмислення у різних дослідників. Сукупність ідей, які виражені в оригіналі літературного твору та підлягають перекладу, являють собою фрагмент національної концептосфери (або картини світу) і становлять відображення авторського світорозуміння. У творі художньої літератури прямо чи опосередковано отримують вираження певні знання автора про зовнішній світ. Мовне («передбачене» системою, нормою та узусом мови) опосередкування авторських концептів у ВМ нерідко вступає в протиріччя з МП і досвідом перекладача як носія іншої системи знань, цінностей тощо. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне включити в понятійне поле дослідження перекладу художньої літератури термін концепт у його багатогранній лінгвістичній інтерпретації.

Концепт є згустком культури у свідомості людини і, на відміну від понять, він не лише усвідомлюється, а й також переживається через емоції, симпатії та антипатії і вводить людину в культуру. Концепт вважається так чи інакше фрагментом життєвого досвіду людини. Культурний концепт розуміють як одну з ключових складових лінгвокультурології та визначають як багатовимірне смислове утворення, в якому виокремлюються ціннісна, образна і понятійна сторони; при цьому термін «поняття» являє собою згусток раціональної частини концепту.

У міжмовному масштабі зміст концепту або мовної свідомості є результатом опрацювання інформації, яку виробляє індивід зі специфічною свідомістю, зі специфічною системою концептів і зі специфічною структурою смислу всередині окремого концепту. Поняття «концепт» взаємопов'язане з поняттям «типовий образ»; якщо останнє відповідає на запитання «що це?», то перше – «що ми знаємо

про це». Поняття «концепт» розглядається як динамічна величина, залежна від мінливих із часом пріоритетів і цінностей суспільства, яка є глобальною мисленневою одиницею, що являє собою частку структурованого знання і складовою колективної мовної свідомості. Як основні ознаки поняття «концепт» розглядаються його націленість на структурування знання, виконання функції одиниць мисленневого процесу та інтенціональність.

Ці підходи знаходять відображення у виборі лексичних відповідностей під час переходу через лінгвістичний бар'єр з ВМ у МП і у виборі засобів передачі образів і авторської стилістики. Тому порівнюючи різні переклади одного й того самого тексту, слід мати на увазі, що в тих чи інших співвідношеннях виявляються випадки використання різних лексичних одиниць, що, своєю чергою, може призводити до хибностей перекладу. Водночас такі розбіжності можуть і не впливати на зміст тексту, що перекладається, а лише адаптувати систему засобів передавання фактуальної та концептуальної інформації ВМ до системи, норми та узусу МП, без спотворення авторського бачення світу.

Починаючи з 50-х рр. минулого століття в Україні проблема оцінки якості перекладу інтерпретується по-різному, оскільки в лінгвістичній теорії перекладу переважала думка про те, що оцінити якість перекладу можливо лише за допомогою порівняння двох текстів: оригінального і перекладеного. Тому категорія еквівалентності вважається основним параметром оцінювання перекладу. Слід зазначити той факт, що категорії еквівалентності та адекватності – це не одне й те саме, про що красномовно свідчать визначення цих понять.

Типологія перекладацьких помилок завжди ґрунтується на теорії еквівалентності, але при цьому еквівалентний переклад не завжди адекватний. Звідси впливає думка, що підкріплюється усталеною традицією, про те, що перекладач – це транслятор, який не має права на зміну тексту оригіналу. Тут важливо доречно згадати думку австрійського лінгвіста Е. Рунґа, який вважає, що сучасний перекладач – це повноправний актант, який має такі самі права, як і інші учасники комунікації [61, с. 19]. Французькі дослідниці D. Seleskovitch і M. Lederer цілком справедливо зазначають, що однією з основних якостей перекладача є володіння освіченістю та кругозором, на яких базуються власне перекладацькі компетенції [63, с. 159].

Напевно, що підхід того чи іншого дослідника до проблеми оцінювання якості перекладу в основі своїй залежить від поглядів цього дослідника на те, що являє собою процес перекладу загалом і що є об'єктом зіставлення під час перекладу. Переважна більшість теоретиків перекладу як основний критерій оцінки пропонують той чи інший різновид еквівалентності, той чи інший комплекс її змістовних аспектів. Це може бути еквівалентність текстового матеріалу, еквівалентність змісту або повідомлення, реакції одержувача, функції тексту або комунікативного ефекту, виробленого двома текстами. На сучасному етапі, у зв'язку з розвитком комунікативно-функціонального підходу до перекладу, найпоширенішою та найвпливовішою є, мабуть, точка зору, згідно з якою загальна еквівалентність має являти собою такий собі синтез еквівалентності на рівні мети комунікації та еквівалентності різних одиниць і структур двох текстів, за пріоритетного становища першої. Не випадково однією з найпопулярніших

концепції еквівалентності у перекладознавстві досі є теорія п'яти рівнів, відповідно до якої перший (базовий) рівень передбачає еквівалентність мети комунікації, а останній п'ятий – повну семантичну та структурну близькість двох текстів.

Низка дослідників намагаються об'єднати еквівалентність функції тексту і виробленого ним комунікативного ефекту з еквівалентністю окремих його одиниць шляхом введення поняття адекватності перекладу. У їх концепції адекватність передбачає відтворення максимально можливою мірою доміантної функції тексту, що формується на основі комунікативної інтенції відправника і націлена на забезпечення певного комунікативного ефекту. Інші дослідники, протиставляючи адекватний і неадекватний переклади, неадекватним вважають, з одного боку, буквалістський переклад, що спотворює зміст вихідного тексту (ВТ) та/або порушень норми мови перекладу (МП), і, з іншого боку, вільний переклад, що не порушує норми МП, але спотворює зміст ВТ, у тому числі завдяки невиправданим скороченням і додаванням. Лінгвісти, беручи за основу вже згадану теорію п'яти рівнів, припускають для оцінки якості перекладу об'єднати поняття адекватності та еквівалентності. Вони зазначають, що залежно від виду перекладу можливі різні співвідношення адекватності та еквівалентності. Розуміючи адекватність так само автори вважають її базовим критерієм оцінювання якості перекладу: про ступінь адекватності говорити не доводиться: переклад або адекватний, або неадекватний. Еквівалентність може бути показана по-різному, де близькість двох текстів залежить від ситуації. Відповідно, виокремлюють чотири основні випадки: 1) переклад є адекватним загалом і еквівалентним на рівні всіх окремих сегментів тексту; 2) переклад є адекватним, але не еквівалентним на рівні окремих сегментів тексту; 3) переклад є еквівалентним, але не адекватним (через намагання перекладача влучно передати окремі сегменти не зрозуміла комунікативна інтенція автора); 4) переклад є не еквівалентним і не адекватним. При цьому перші два випадки слід розглядати як приклади якісних перекладів, два останні – як неякісних. Найбільш якісним визнається перший вид.

Найважливішим і ключовим критерієм оцінювання якості перекладу є успішність об'єктивації всієї сукупності концептів, потенційно утворених вихідним текстом, у зв'язку з об'єктивно наявною можливістю зробити це в даному контексті. Ступінь успішності об'єктивації всієї концептуальної структури може різнитися, при цьому більшість концептів можуть бути цілком успішно об'єктивовані різними способами. Під об'єктивацією концепту розуміють вираження (вербалізацію) у системі мовних знаків, насамперед слів, сполучень фраз, синтаксичних структур, що ведуть до утворення значень мовних одиниць.

Якість перекладу неминуче залежить насамперед від особистості перекладача та його майстерності, що набуває особливої актуальності в наш час, коли відбувається постійний розвиток автоматизованих систем перекладу. Ми згодні з думкою про те, що природна мова в принципі являє собою систему, яку погано формалізовано, тому в разі залучення інтелектуальних лінгвістичних систем і вхідні умови, і, відповідно, відповіді-результати можуть бути тільки наближеними, і з думкою про те, що жодні електронні засоби не зможуть замінити перекладача, особливо в роботі з художніми текстами. Також не можна не

погодитися з думкою польської дослідниці Е. Kościalkowska-Okońska щодо того, що професіоналізм перекладача ґрунтується насамперед на володінні як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними компетенціями, на ефективному застосуванні когнітивних здібностей відповідно до виконання тих чи інших конкретних завдань перекладу [54, с. 23–24].

У рамках нашого дослідження машинний переклад аналізу не піддається, а оцінювання ступеня адекватності й еквівалентності різних перекладів (англійською та німецькою, українською мовами), виконаних відомими перекладачами в різний час, демонструє безліч вдалих перекладацьких рішень, що розкривають читачам концептосферу автора в системі британської мовної картини світу.

Особливо важливим є досягнення якості перекладу під час передання мовних виразів, які в низці випадків мають відповідність в обох мовах (оригіналу та перекладу). Завдання перекладача ускладнюється, якщо відповідні одиниці ВМ і МП мають коннотаційні відмінності, не збігаючись щодо сигніфікативної або експресивної складової значення. Значні труднощі становлять також реалії, які, представляючи фрагмент національної або історичної картини світу однієї лінгвокультури, у мовному фонді лінгвокультури МП не мають жодних відповідників, тому належать до безеквівалентної лексики. Тому мовні вирази виявляються вкрай «чутливими» до використовуваних прийомів перекладу, оскільки неправильний вибір може спотворити як мовну, так і концептуальну картини світу.

Це особливо яскраво проявляється на прикладах передачі інтертекстів. Поняття «інтертекст» знаходило і продовжує знаходити теоретичне осмислення у різних літературознавців і лінгвістів, перебуваючи у взаємозв'язку з такими термінами, як «інтертекстуальність», «контент-аналіз» та ін., а також із проблемами адекватності та еквівалентності перекладу.

Інтертекстуальність являє собою присутність в одному тексті двох і більше текстів і, згідно з класифікацією французького літературознавця Ж. Женетта, є одним із видів взаємодії текстів поряд із такими, як паратекстуальність (ґрунтується на відношенні тексту до своєї назви, епіграфа тощо), метатекстуальність (заснована на коментувальному посиланні на попередній текст), гіпертекстуальність (заснована на розумінні тексту через попередній текст), архітекстуальність (заснована на жанровому зв'язку кількох текстів).

Одна з властивостей інтертексту полягає в тому, що він пронизаний часом, не має початку і кінця, що відрізняє його від тексту, в який він інкорпорований.

У найширшому сенсі інтертекст розуміють як вербально або невербально виражену базову одиницю національної культури, яка пов'язана не тільки з власне словниковими одиницями, а й пов'язаними з ними образами та емоціями. Інтертекстуальність розглядається як формотворчий і смислотворчий механізм взаємодії вербальних і невербальних знаків у мовній картині світу.

Дослідники виокремлюють багато видів інтертексту, використовуючи різні критерії. Ми як критерій класифікації інтертекстів використовуємо сукупність характерних особливостей змісту й побудови тексту аналізованого твору художньої літератури, у який з тих чи інших причин архітектонічно впроваджується фрагмент іншого (хронологічно більш раннього) тексту. У цьому

разі до найпоширеніших видів інтертексту належать цитати, алюзії, заголовки, епіграфи, перекази, варіації, стилістичні фігури, фрази-мовленнєві стереотипи (зокрема мовленнєві штампи, крилаті фрази, приказки тощо). Цитати, до яких належать вірші, зокрема лічилки, являють собою найочевиднішу інтертекстуальну форму в літературі.

Стосовно об'єкта і предмета нашого дослідження під поняттям інтертекст ми маємо на увазі вербально виражений текст цитати у формі лічилки і жанрово близькі до них віршики, які зустрічаються в аналізованих романах А. Крісті. При цьому інтертексти-лічилки або жанрово близькі до них віршики, будучи, по суті, одним з основних елементів гри, майстерно використовуються «королевою детектива» як певна ілюстрація, як своєрідний натяк на інтригу детектива.

Ми поділяємо точку зору дослідників про те, що найчастіше інтертекстуальні включення сприймаються тільки після ознайомлення з усім твором, а іноді і з його продовженням. Це повною мірою стосується романів А. Крісті. Проблеми міжмовної та міжкультурної передачі форм інтертексту близькі за своєю методологічною основою і технікою розв'язання перекладацької задачі до трансляції реалій як фрагментів лінгвокультури ВМ. Інтертекст можна розглядати як особливого роду реалію, яку в процесі перекладу художнього твору передають передусім засобами лінгвокультури, що приймає, інакше кажучи, шляхом пошуку функціонально-адекватного еквівалента, а також дослівно з коментарем або без такого.

Підбиваючи короткий підсумок вищесказаного, під час оцінки якості перекладу аналізованих текстів А. Крісті мовами, що розглядаються, в умовах діяхронії ми беремо до уваги такі аспекти передання оригіналів через мовний, культурний і часовий бар'єри:

- передача реалій (різної типології та функцій);
- передача інтертексту.

Безсумнівний вплив на ступінь адекватності міжмовної передачі чинять лінгвістичні (об'єктивні, тобто задані самою системою МП, а також її нормою та узусом), які буде піддано детальнішому аналізу нижче.

Лінгвістичні об'єктивні чинники адекватності перекладу

Переклад як комунікативний процес являє собою системну взаємодію різних чинників – об'єктивних і суб'єктивних. Це пов'язано з участю в процесі перекладу не тільки автора і читача (як в одномовній комунікації), а й перекладача (який виконує місію посередника між зазначеними вище комунікантами). Крім того, слід узяти до уваги й відмінність у часі написання оригіналу та виконання перекладу, а також інші обставини, що так чи інакше впливають на переклад (як продукт міжмовної передачі).

Загалом обставин, що зумовлюють якість перекладу (ступінь його адекватності та еквівалентності), у перекладі творів художньої літератури досить багато, і їхнє ранжування не входить до безпосередніх завдань нашого дослідження. Однак диференціація об'єктивних і суб'єктивних чинників вбачається необхідною умовою виявлення успішності міжмовного та міжкультурного передання детективів А. Крісті.

У філософському аспекті об'єктивність і суб'єктивність становлять складні феномени комунікації, які в мовному (і міжмовному) масштабі можуть розумітися більш утилітарно, маючи деякі предметні характеристики.

Об'єктивністю володіє відмінність / схожість мов, що контактують, ВМ і МП, їх ало- та ізоморфізм на різних рівнях мовної системи, а також їхніх мовних і мовленнєвих норм. Значною мірою ця обставина формує умови ступеня асиметрії ВТ і ТП.

Обставиною непереборного характеру є й асинхронність перекладу художнього твору. Аспект міжмовного перекладу аналізованих романів А. Крісті – одна з багатьох можливих форм різночасового перекладу, кожна з яких потребує окремого аналізу і може скласти предмет самостійного дослідження.

У контексті проведеного нами дослідження до основних лінгвістичних об'єктивних чинників адекватності перекладу доцільно віднести такі.

1) Близькість граматичного ладу мови оригіналу до мови перекладу. Типологічна схожість мов в аспекті морфології та синтаксису значно полегшує роботу перекладача, мінімізуючи трудовитрати та часові витрати на передання оригіналу мовою перекладу. Фактичний матеріал дослідження охоплює британську та американську англійську, німецьку мови. Із них найбільші риси подібності – як типологічні, так і зумовлені генетичною спорідненістю – мають два національні варіанти англійської мови. Попри наявні в сучасному мовознавстві ідеї визнання американського варіанта самостійною мовою з огляду на численні (закономірно тенденційні, а не розрізнені) відступи американської англійської від британського канону [68], ми вважаємо за можливе говорити про переклад із британської англійської на американську англійську лише як про внутрішньомовний переклад.

В аспекті міжмовного контакту найбільшу типологічну близькість демонструють – за високого ступеня генетичної спорідненості – англійська та німецька мови. Відповідно, переклад з англійської мови на німецьку мову об'єктивно виконати до певної міри легше, ніж з англійської мови на українську мову, тому що англійська та німецька належать до германської групи мов, які граматично, лексично та семантично ближчі одна до одної, ніж англійська та українська, що належить до слов'янської групи. Одним із найхарактерніших прикладів є передача англійського Present Perfect німецьким Perfekt, а також передача інших англійських часів їхніми німецькими аналогами. Водночас переклад з англійської мови мовами, що не належать до індоєвропейської сім'ї мов, об'єктивно виконується складніше, ніж міжмовні переклади в рамках індоєвропейської сім'ї, зокрема з огляду на більшу різницю в системі часів дієслова, ніж усередині германської гілки.

2) Близькість семантичного ладу мов. Генетична спорідненість англійської та німецької мов забезпечує їхню досить високу схожість концептів, репрезентовану тотожністю (або станом близьким до тотожності) семантичного ядра лексичних одиниць. Так, в англійській і німецькій мові помітно більше семантичної єдності між історично однокореневими й гомогенними за змістом лексичними та фразеологічними одиницями, ніж між англійськими та українськими. Природно, що в німецькій мові лексичних одиниць, близьких до англійських за значенням, набагато більше, ніж у українській, тому що через позалінгвістичні причини

(історичні, соціально-економічні, культурні, релігійні, світоглядні і т. ін.) англійська та німецька нації мають великий спільний історико-культурний і соціально-психологічний досвід, що знаходить відображення в лексиконі цих мов.

3) Динаміка мови. В умовах діяхронії учасникам комунікації доводиться зважати на динаміку мови, яка виявляється головним чином у зміні активної частини лексикону. Сприйняття твору художньої літератури (навіть в одномовній комунікації в одній лінгвокультурі) сучасниками автора значно відрізняється від сприйняття спадкоємцями мови та культури. Дистанція в часі посилює різницю авторського бачення світу та мовної й концептуальної картини реципієнтів. Залежно від темпоральних атрибутів прочитання носіями тієї самої мови або перекладу (внутрішньомовного та/або міжмовного) має різний ступінь успішності. З одного боку, що більша амплітуда діяхронії, то вища ймовірність зниження адекватності та еквівалентності ТП. З іншого боку, майстерність перекладача може звести до мінімуму втрату міри адекватності та еквівалентності навіть за умов неминуче дедалі помітнішої діяхронічної дистанції між оригіналом і перекладом, яка з плином часу неминуче стає дедалі помітнішою.

Коротка дескрипція власне лінгвістичних чинників адекватності перекладу, що мають об'єктивний характер у міжмовній комунікації, дає змогу перейти до аналізу лінгвокультурологічних чинників, серед яких можна виокремити об'єктивні та суб'єктивні.

Лінгвокультурологічні об'єктивні та суб'єктивні чинники адекватності перекладу

Розв'язання проблеми адекватності перекладу значною мірою залежить від комплексу об'єктивних і суб'єктивних лінгвокультурологічних чинників. Практичні способи розв'язання цієї проблеми полягають у використанні тих чи інших перекладацьких рішень.

Різновидом перекладацького рішення нам видається правомірним вважати перекладацькі трансформації, під якими розуміємо перебудову канонічного складу або будь-якого елемента вихідного тексту, здійснювану в процесі перекладу. Міжкультурні зіткнення в процесі перекладу відображені в теорії міжмовних перетворень. Усі міжмовні зміни, що відбуваються під час перекладу, можна класифікувати як трансформації або деформації. Трансформації є позитивними змінами, які покращують або адаптують об'єкт, не порушуючи його сутності, тоді як деформації — це негативні зміни, що спотворюють або руйнують початковий зміст об'єкта. Перекладацькі трансформації охоплюють широкий спектр різноманітних міжмовних змін, спрямованих на досягнення еквівалентності перекладу («адекватності»), попри відмінності у формальних та семантичних системах мов.

Зумовленість перекладацьких трансформацій лежить у площині не тільки об'єктивних, а й суб'єктивних — антропогенних детермінант. У контексті міжмовного спілкування, що передбачає більшу кількість комунікантів (ніж в умовах одномовності), питання про місце особистості в діалозі автора і читача (за посередництвом перекладача) постає особливо гостро.

У гомогенному процесі одномовної комунікації мовну особистість розглядають як носія мовної свідомості, що існує в мовному просторі, який містить у собі стереотипи, значення мовних одиниць, смислів текстів тощо. Водночас у масштабі полімовності та полікультурності (у гетерогенній системі) однією з магістральних проблем мовознавства стає вивчення людини як мовної особистості у взаємозв'язку з культурою у найширшому розумінні цього слова, що, своєю чергою, перебуває в контакті з іншими культурами загалом та лінгвокультурами зокрема; і цей контакт забезпечується багато в чому працею перекладача.

У 90-ті рр. ХХ ст. термін «лінгвокультурологія» почали вживати у своїх роботах вітчизняні лінгвісти та інші дослідники, що стало важливою ознакою інтегративних процесів, які відбуваються у вітчизняному гуманітарному знанні в контексті процесів міждисциплінарного синтезу, що постійно набирають сили. Американський дослідник E. Gentzler зазначає, що міждисциплінарність у мовознавстві почала активно розвиватися з початку 1990-х рр., що призвело до змін дослідницького інструментарію [42, с. 18]. Інші дослідники характеризують лінгвокультурологію як комплексну царину наукового знання, що розкриває взаємозв'язок і взаємовплив мови та культури. На думку філологів, лінгвокультурологія спрямована на пошук зв'язків між мовою, культурою та етнічним менталітетом, причому початком аналізу може бути будь-який із цих феноменів. Лінгвокультурологію відрізняє від усіх інших царин наукового знання та наукових дисциплін її атомарний склад і валентнісні зв'язки: пропорції частин культурології та лінгвістики, їхня ієрархія. Завдання цієї науки полягають у вивченні й описі взаємозв'язків мови і культури етносу, мови і менталітету народу. Відомі й інші визначення лінгвокультурології, приклади, що описують специфіку цього напрямку, але в усіх них лінгвокультурологію розуміють як комплексну лінгвістичну науку, спрямовану на опис проявів культури, що відбилися і закріпилися в мові та орієнтовану на людський чинник у мові.

У багатьох працях розглядають образний лад мови в лінгвокультурологічному напрямі, аналізують як мінімальні одиниці мови, що експлікують типові образні уявлення мовної культури, – власне образні слова, метафори, стійкі порівняння, фразеологізми, так і комплексні одиниці, які інтерпретуються як образні або метафоричні поля. Цікавим матеріалом для лінгвокультурологічного аналізу є образні слова; будь-який індивідуально-авторський образ може асоціюватися з усталеними в тій чи іншій лінгвокультурі типовими образами.

Описуючи власне образні слова як лінгвокультурний феномен, ми тим самим досліджуємо їхню системну організацію. На підставі цього перевага надається польовому методу аналізу. Дослідження власне образних слів, сформованих у лексико-семантичне поле, дає змогу повно й послідовно показати спосіб образного мовного представлення певного відрізка позамовної реальності, та, як наслідок, унаочнити фрагмент мовної картини світу, що відображений у семантиці одиниць поля. Як можна зробити висновок, низка власне образних слів, що називає людину і властиві їй різні визначення, подана як образне поле «Людина», здатна показати відрізок мовної картини світу, тобто те, які якості людини оцінюються і з якими

образами вони асоціюються, а також за допомогою яких образів ці якості виражаються.

Дослідження фразеологічних одиниць у будь-якій лінгвокультурі видається за своєю суттю невичерпним. При цьому слід мати на увазі, що одним із їхніх найважливіших елементів є усталені приказки (паремії), якими багата британська лінгвокультура і які помітною мірою текстуально перетинаються з поширеними в даній мовній культурі лічилочками. У сучасній лінгвістиці теоретичні докази національної самобутності мов відображені у працях багатьох учених. Автори у своїх роботах підкреслюють і підтверджують конкретними прикладами той факт, що культурна самобутність народу, відбита в мові, визначена низкою історичних, географічних, психологічних та інших чинників, факторів і полягає, переважно, у відмінностях уявлення та розуміння об'єктивного та суб'єктивного світу.

У науці про мову сформовано особливу лінгвокультурологічну модель, що поєднує досягнення як суміжних лінгвістичних, так і комплекс інших гуманітарних наук при розгляді структури мови як кумуляції особливостей світосприйняття певної лінгвокультурної спільності.

Сукупність різноманітних лінгвокультурних складових оригінального ВТ створює його неповторну авторську стилістику, яка при переході через мовний та культурний бар'єри зазнає неминучих змін, спричинених культурно-історичною асиметрією ВМ та МП та їх культур.

На наш погляд, до найбільш значущих лінгвокультурологічних об'єктивних факторів належать такі.

1) «Амплітуда діахронії» («діапазон діахронії») перекладу, що розуміється як часовий інтервал між моментом появи (точніше, введення в обіг, публікації) тексту оригіналу та моментом здійснення перекладу як внутрішньомовного, так і міжмовного. Відомо, що далі по часу перекладач відстоїть від автора, тим складніше йому здійснювати переклад, бо крім мовних реалій йому необхідно вникати і в історико-культурні реалії часу, в який жив і творив автор, якого він перекладав. Якщо автор описував інші часи, (відмінні від життєдіяльності мовного посередника), то завдання перекладача стає ще складнішим, через те, що він повинен окрім реалій часу життя і творчості автора заглибитися в розуміння реалій тієї епохи, яку перекладаний ним автор описує через призму власного світогляду, який не завжди адекватно сприймає минуле, про яке він пише.

Адаптація до культурно-історичного досвіду реципієнтів (на відміну від авторського) стає частиною місії перекладача, а ступінь перетворення оригіналу в процесі осучаснення чи стилізації визначає перевагу тієї чи іншої стратегії перекладу. Що стосується культурно маркованих одиниць, перекладач може використовувати форенізацію або доместикацію, для передачі тимчасового колориту – вдаватися до архаїзації або модернізації.

Орієнтація на читача нерідко провокує перекладача на уподібнення сучасної йому (і читачеві) культури загалом (що реалізується в концептуальній та мовній картині світу) та відхилення від оригіналу на користь видавничої політики, моди (у тому числі й літературної), щоб підвищити читацький попит та задовольнити поточні потреби аудиторії. Так переклад перетворюється на вільну інтерпретацію з

комерційними детермінантами, націлену на апропріацію (присвоєння – у термінах психолінгвістичної теорії діяльності) твору літератури.

2) Ступінь культурної специфічності мови оригіналу залежить від ряду факторів, насамперед від присутності у ВТ неперекладної лексики, безеквівалентних слів, виразів, оборотів тощо, від специфіки історичного моменту формування ВТ тощо. У основі безеквівалентності лежать різного роду відмінності мовних категорій [66, с. 115], а також лінгвокультур.

Наявність безеквівалентної лексики в мові оригіналу можна передати за допомогою наступних прийомів: а) використання близької за значенням, але не еквівалентної лексики; б) описова передача; в) відсутність передачі чи використання «нульового переведення» (не передавати зовсім).

Наявність безеквівалентних і неперекладних соціокультурних явищ і фактів, які практично неможливо ігнорувати в силу їх смислової значущості, перекладаються описово (наприклад, *канонник* в англіканській церкві передано на німецьку як *Kirchenmann*, що явно підвищило статус персонажа порівняно з англійською оригіною; при цьому *канонник* в англіканській церкві часто є фігурою більш значущою, ніж його аналог *Stiftsherr* або *Chorherr* у католицькій або протестантській церкві в Німеччині).

До найбільш значимих лінгвокультурологічних суб'єктивних факторів ми віднесли б такі:

1) Вплив мовної картини світу рідної мови перекладача, що суб'єктивно сприймається ним самим через призму його особистого світогляду, на передачу тексту оригіналу; у зв'язку з цим є випадки інтерпретації перекладачем авторського тексту за допомогою фразеологізмів, прислів'їв, приказок та інших мовних конструкцій рідної йому мови.

2) Наявність особистісних стилістичних переваг перекладача, що з перекладі тексту оригіналу у тих чи інших випадках певною мірою знижує еквівалентність перекладу.

3) Наявність особистісно обумовлених «манер» передачі тексту оригіналу у тих чи інших випадках, у яких допустимі як буквальний переклад (наприклад, милі на годину при позначенні швидкості), так і спотворений у мовному плані, але точний за змістом переклад (наприклад, милі на годину, зрозумілі англійськомовному читачеві / кілометри на годину, що легко сприймаються україномовним читачем при позначенні швидкості).

4) Бачення перекладачем свого завдання у міжмовній та міжкультурній комунікації. У різні історичні епохи місія перекладу та роль перекладача сприймалися самими мовними посередниками по-різному: як співтворчість, і як суперництво. У нашому розумінні співтворчість – це максимально можлива адаптація вихідного тексту до лінгвокультури читача з тими чи іншими припущеннями і часом дещо вільними доповненнями, що не спотворюють сенсу оригіналу і передають його стилістику, художній задум, мовні, культурно-історичні та інші нюанси. У цьому сенсі, як ми вважаємо, коректно говорити про співтворчість перекладача з автором, завдяки якому автор стає ближчим і зрозумілішим іноземному читачеві.

Водночас перекладач, керуючись тими чи іншими міркуваннями, які можуть бути обумовленими як особистісно, так і політично, іноді навмисно спотворює вихідний текст і навіть певною мірою задум оригіналу. Найбільш показовий приклад – заміна «негринят» у ВТ «Ten Little Niggers» на індіанців з міркувань політкоректності спочатку в США, а потім в Європі. У цьому ряду стоїть передача вихідної назви роману, перетвореного на «And Then There Were None» у межах внутрішньомовного перекладу американською англійською мову і – пізніше – на англійську англійську в діахронії, соціальній та міжмовному просторі «Und dann gabs keines mehr» у перекладі німецькою мовою.

Іншими прикладами такого роду, щоправда, зумовленими не резонами політкоректності, а художніми уподобаннями перекладачів, є назви романів, переклади яких далекі від оригіналу. Початкове («Загадкова пригода в Стайлзі») передано N. Schindler (Н. Шиндлер) німецькою мовою «Das fehlende Glied in der Kette» («Відсутня ланка в ланцюзі»). Опосередковуючи багату спадщину А. Крісті різними мовами, перекладачі створили чимало нових варіантів заголовків оригінальних детективів, при цьому не обмежуючи свою фантазію та створюючи непотрібну множинність.

Поняття «детектив» як термін літературознавства і як жанр розважальної літератури в побутовому дискурсі має кілька значень, зафіксованих у лексикографічних джерелах, насамперед у наступних фундаментальних словниках:

СУМ-11 (1970–1980, у 11 томах). Київ: Інститут мовознавства імені Потебні АН УРСР; Наукова думка. Головредатор: Іван Білодід. 134 тис. слів.

НТСУМ (1998–2008, у 3 томах). Київ: Аконті. Головредатор: Василь Яременко, Оксана Сліпушко. 200 тис. слів.

УТС-Бусела (2001–2016, одним томом). Київ, Ірпінь: Перун. Головредатор: В'ячеслав Бусел. 250 тис. слів

СУМ-20 (2010-донині, у 20 томах). Київ: Український мовно-інформаційний фонд НАН України; Наукова думка. Головредатор: Віталій Русанівського. ТВА тис. слів. (видано лише 12 з 20 томів)

СУМ-Жайворонка (2005–2016, одним томом). Київ: Інститут української мови НАН України; Просвіта. Головредатор: Віталій Жайворонок. 165 тис. слів.

Короткий тлумачний словник української мови (1-ше вид. 1978, 2-ге вид. 1988, 3-тє вид. 2004, одним томом). Київ: Радянська Школа; Просвіта. Головредатор: Д. Г. Гринчишин. 6750 слів

Великий тлумачний словник української мови (2005, одним томом). Харків: Фоліо. Головредатор: Т. В. Ковальова. 40 тис. слів

Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я (2008, одним томом). Донецьк: Бао. Головредатор: А. П. Загнітко. 60 тис. слів

Сучасний тлумачний словник української мови (2006, одним томом). Харків: Школа. Головредатор: В. В. Дубічинський. 65 тис. слів

(2-ге вид. виправлене й доповнене) Сучасний тлумачний словник української мови (2008, одним томом). Харків: Школа. Головредатор: В. В. Дубічинський. 100 тис. слів.

Відповідно до мети дослідження є необхідним враховувати такі змістовні аспекти. У аспекті семантики – це особливий жанр літератури, який відрізняється

від інших жанрів тим, що у його основі лежить злочин і розслідування з елементами інтриги, загадки, недовомленості. Прагматичний аспект відрізняється у різних авторів і представляє предмет окремого розгляду.

Зазвичай сюжет детективу ґрунтується на злочині, а його розвиток зосереджується на розслідуванні та встановленні винних. Конфлікт у такому жанрі будується на протистоянні справедливості та беззаконня, яке зазвичай завершується торжеством справедливості. Важливою особливістю детективу є те, що справжні обставини події залишаються прихованими від читача до завершення розслідування. Натомість автор проводить читача через усі етапи розслідування, дозволяючи йому самостійно формувати версії та аналізувати отримані факти. Створення детективного жанру є результатом форм взаємодії всередині соціуму та мовної спільності, це результат відображення культурних орієнтирів та цінностей через призму цієї мовної спільності.

У зв'язку з цим, з нашого погляду, дуже важливо описати індивідуально-авторські, ідіостилістичні прийоми створення детективного жанру. По-перше, досліджувані нами романи створені жінкою-автором, яка належить до найвідоміших у світі авторів детективної прози. По-друге, вона загальна улюблениця не тільки в Британії, а й у всьому світі, здобула титул «королева детективів», творила свої найпопулярніші романи в період «золотого століття детектива» (1920-і – 1930-і рр.) [65, с. 31], та її твори стали одними з найбільш публікованих за всю історію людства. Згідно з даними ЮНЕСКО, опублікованими до 100-річчя від дня народження письменниці, вона є найчитанішим і найперекладенішим автором ХХ століття. Загальноновизнано, що Агата Крісті довела жанр класичного детективу до досконалості, додавши до нього елементи роману вдач. Її виняткова уява та математичні здібності, які проявилися ще в дитинстві, сприяли створенню оригінальних сюжетів та ретельно продуманих композицій її творів.

Для перекладача важливо враховувати індивідуальний стиль автора, включаючи виразні прийоми, стилістику, естетику тексту тощо. При цьому художньо-естетична функція є домінантною порівняно з рештою функцій перекладу художнього тексту.

Оцінка творчості А. Крісті з літературознавчої точки зору не входить до завдань справжнього дослідження. Однак виділити риси її авторської манери у лінгвістичному аспекті необхідно для повноцінного аналізу перекладу її романів іншими мовами. Зважаючи на багату літературу, присвячену феномену А. Крісті у британській літературній школі детективу, ми лише коротко резюмуємо основні риси лінгвостилістики її творів.

Авторський стиль, унікальна манера відбору мовних засобів для викладу своїх морально-світоглядних позицій через художню ідею, підпорядковує собі тканину твору всіх рівнях. Ця лінгвістична реалізація позалінгвістичного задуму поширюється на вербалізацію назви твору, на його сюжет і персонажний склад, різні форми інтертекстуальності і т.ін. Окремі питання ідіостилістики представляють у літературознавстві та досвіді літературної критики самостійний об'єкт вивчення, в галузі мовознавства – служать емпіричною базою та предметом наукових дискусій, але в теорії та практиці перекладу вони набувають нової

інтерпретації та високої актуальності, особливо у зв'язку з діахронічним характером міжмовної та міжкультурної передачі творів художньої літератури.

Об'єктивність оцінки перекладацьких трансформацій ідіостилію досяжна лише у результаті ретельного передперекладацького аналізу оригіналу, у разі – оригіналів, двох детективних романів А. Крісті. Для цього експлікуємо з названих творів («Mysterious Affair at Styles» і «Ten Little Niggers») і залучаються до аналізу інших детективів, що належать її перу («Five little pigs», «One, Two, Buckle My Shoe», «Crooked house», «By the Pricking of My Thumbs», «Mrs McGinty's Dead», «A Pocket Full of Rye», «The Mirror Crack's from Side to Side», «Hickory Dickory Dock»), основні особливості творчої манери:

- ефектна назва, що запам'ятовується;
- гостросюжетна розповідь із непередбачуваною розв'язкою;
- психологічно точні та ємні портрети персонажів;
- численні інтертекстуальні посилання до Біблії, творів британської літератури, лічилки та дитячих віршиків;
- поетизація та рефлексія англійського побуту;
- іронія та самоіронія.

Назва детективу – всіх романів та оповідань А. Крісті – яскраво реалізує атрактивну функцію мови. Назви не лише залучають читача, ініціюючи асинхронний діалог з автором, вони натякають на інтригу, яка згодом розгорнеться у тексті. Динамічна розповідь із низкою непрогнозованих подій втілює інформаційну та естетичну функції, а також поєднує когнітивну та волюнтативну функції. Мета цього синтезу двояка. З одного боку, таке конструктивне рішення змушує читача шукати розгадку сюжету, з іншого – дати можливість зрозуміти мотив злочинця і винести моральну оцінку його вчинків. Портрети персонажів, які своїми діями здійснюють інтелектуальний поєдинок детектива зі злочинцем, уособлюють торжество справедливості (у філософському розумінні) під час сюжету. Несподіваний фінал (уподібнюється до несповідного шляху – християнського світорозуміння) служить реалізації катартичної функції художньої літератури. Різні форми інтертексту, як і іронія (і найчастіше – самоіронія) і романтизація британського світу втілюють кумулятивну і емотивну функції, занурюючи читача у культуру Британії та створюючи ілюзію реальності описуваних подій.

Досліджуваний нами роман «Mysterious Affair at Styles» про пригоди бельгійського детектива Пуаро А. Крісті написала у 1920 р., а найвідоміший її роман «Ten Little Niggers» побачив світ 1939 р. Британська письменниця з ранніх років захоплювалася «Пригодами Шерлока Холмса» та творчість А. К. Дойла, мабуть, зміцнила її бажання стати письменницею детективного жанру. Головний вплив творчості А. К. Дойла на А. Крісті виразився у розробці захоплюючих неординарних сюжетних ліній. Це дозволяє їй надовго утримувати увагу читача. Слід зазначити, що заповнення такого широкого простору загадковими подіями вимагало винахідливості та таланту. А. Крісті прийшла в літературу незабаром після Першої світової війни, у своїх романах «Mysterious Affair at Styles» і «Ten Little Niggers» вона неодноразово вказує на зв'язок подій, що зображаються, з реальною історичною обстановкою.

Завершуючи розгляд значимих для перекладу аспектів ідіостилістики А. Крісті, ми можемо розпочати аналіз центральних об'єктів міжмовних трансформацій.

Об'єкти перекладацьких трансформацій при передачі романів А. Крісті

Художній переклад вважається найцікавішим і найзатребуванішим напрямом сучасного перекладознавства. Як зазначають лінгвісти, художній переклад – це особлива форма руху: руху від мови до мови, від етносу до етносу, рух у часі й у просторі. З іншого боку, художній переклад є вищою формою розуміння іншої мови, іншої культури та іншого життя, найважливішим засобом міжкультурної комунікації та найблагороднішим видом міжлітературного і міжнаціонального співробітництва. Адже крім блискучого володіння рідною та іноземною мовами, перекладач повинен мати солідну загальну гуманітарну підготовку, глибоко розуміти естетичну природу слова. Комунікативна здатність тих, хто володіє мовою, включає, крім мовного знання, вміння інтерпретувати мовний зміст висловлювання і виводити з нього контекстуальний та імпліцитний зміст. Дійсно, дуже складно зрозуміти глибинні мовні пласти високого літературного тексту, для того щоб співвіднести їх у різних мовних реаліях. Саме тому справжній літературний переклад – це окремий витвір мистецтва.

Переклад тексту може бути художньо адекватним лише в разі розгляду його як дворівневого моноліту з обов'язковим виокремленням кодово-схематичного макета та його розкладання на лінії авторського ракурсу за мікротемою, темою, макротемою і гіпертемою, що й буде далі проаналізовано на матеріалі досліджуваних творів художньої літератури – детективів А. Крісті.

На основі проведеного нами дослідження на прикладах аналізованих романів А. Крісті було підтверджено вихідну тезу про те, що художній переклад об'єктивує всі перекладацькі трансформації, тому може слугувати матеріалом для створення перекладацьких навичок. Художній переклад – це переклад творів художньої літератури, і основна мета твору цього типу полягає в досягненні естетичного впливу, створенні художнього образу; така естетична спрямованість вирізняє художнє мовлення з-поміж решти актів мовленнєвої комунікації.

Нині існує безліч праць із перекладознавства, присвячених перекладацьким трансформаціям, проблематика яких посідає центральне місце в теорії перекладу, і знання його теоретичних засад надзвичайно важливе в роботі будь-якого перекладача. Варто зауважити, що дослідники теорії перекладу досі не досягли єдності у визначенні сутності поняття трансформації. Про це свідчить велика кількість класифікацій, запропонованих науковцями, які суттєво відрізняються одна від одної. Порівнюючи текст оригіналу та текст перекладу, можна спостерігати явище, коли деякі фрази перекладено дослівно, а інші подано у відмінному від оригіналу вигляді. Це явище пояснюється необхідністю перетворення вихідного повідомлення відповідно до тих чи інших норм мови перекладу. Перекладацькі трансформації лежать в основі багатьох методів перекладу і полягають у зміні формальних (лексичних або граматичних) чи семантичних (семантичних) елементів оригінального тексту при збереженні інформації, яка повинна бути передана. Перекладацькі трансформації можуть

спостерігатися на всіх рівнях мови. У зв'язку з цим виокремлюють кілька груп таких трансформацій: граматичні, морфологічні, синтаксичні, лексичні, семантичні та стилістичні.

Для досягнення адекватного перекладу перекладач використовує трансформації, щоб переклад максимально точно передавав інформацію вихідного тексту, дотримуючись норм мови перекладу. Інша причина для застосування трансформацій під час перекладу - прагнення до природності мови, щоб переклад відповідав мовленнєвим звичкам носіїв.

У перекладознавстві існує безліч класифікацій видів перекладацьких трансформацій. Наприклад, Л. Науменко та А. Гордєєва виділяють три основні групи: лексико-семантичні, граматичні та стилістичні [21].

У процесі перекладу складно уникнути проблем, пов'язаних зі збереженням і передачею значень. Оскільки кожна семантична структура унікальна для кожної мови, повного збігу лексики двох мов не існує, що викликає складнощі в перекладі. У таких випадках перекладачеві допомагають лексичні трансформації поряд із граматичними та синтаксичними. В рамках нашого дослідження ми найчастіше зустрічаємось з лексико-семантичними трансформаціями.

На думку С. Остапенко, лексичні трансформації описують формальні та змістовні зв'язки між словами та словосполученнями в оригіналі та перекладі. Це являє собою «відхилення від словникових відповідностей» [26].

Як визначає О. Селіванова, перекладацькі лексичні трансформації – це зміни лексичних елементів оригінальної мови, що застосовуються для еквівалентного передавання їхніх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик з урахуванням норм і культурних особливостей мови перекладу [27].

З точки зору І. Лелет, лексико-семантичні трансформації – це логічні прийоми, за допомогою яких розкривається значення іноземного слова в контексті та підбирається його український еквівалент [18]. Суть трансформації полягає в заміні лексичної одиниці перекладу словом або виразом, що передає зміст оригінального слова.

І. Корунець стверджує, що лексичний склад мови – це не просто набір слів, а система з різноманітною сполучуваністю в контексті, де елементи лексики пов'язані певними семантико-стилістичними відносинами [7]. Лексико-семантичні трансформації застосовуються, коли словникові відповідності оригіналу не підходять за значенням або контекстом.

Назви детективів А. Крісті як перекладацька проблема

У нашому дослідженні як основні аналізовані одиниці перекладу використовуються назви, антропоніми, реалії, форми інтертексту, представлені в текстах детективних романів А. Крісті «Mysterious Affair at Styles» (1920 р.) і «Ten Little Niggers» (1939 р.). Для проведення дослідження ми використовуємо переклади романів українською та німецькими мовами: «Mysterious Affair at Styles» / пер. Надія Хаєцька; переклад німецькою мовою «Das fehlende Glied in der Kette» / N. Schindler (Н. Шиндлер, 2015 р.) та варіації перекладів роману «Ten Little Niggers» (1939) / пер. видавництва Argads Mantojums (2016), And Then There Were

None (2015) /пер. Надія Хаєцька (2018), а також німецький переклад «Und dann gabs keines mehr»/ S. Deitmer (С. Дайтмер, 2017 р.).

Переклад назви являє собою особливу проблему, оскільки перед перекладачем стоїть серйозне завдання: ёмко і переважно стисло висловити основну думку твору, його суть, квінтесенцію його змісту, іноді навіть не виражену експліцитно в тексті самого твору. Найбільша складність, з якою стикається перекладач, починається з перекладу назви тексту, розв'язання цього питання поряд з інтуїтивним підходом потребує глибокого наукового філологічного розуміння. Назва, як засвідчили дослідження останніх років, є біфункціональною одиницею, що входить до складу не лише поверхневого, а й глибинного рівня мови, не враховувати які перекладач не має права, оскільки в іншому разі порушується адекватність початкового та перекладеного тексту. Назва твору будь-якого жанру – художнього, публіцистичного тощо, являє собою текст у тексті, найсильнішу позицію тексту, що відображає основний зміст твору.

Популярність численних творів А. Крісті, написаних у детективному жанрі, багато в чому пояснюється тим, що письменниця не боялася експериментувати і порушувати деякі правила побудови детектива. Прикладом такого експерименту було багаторазове використання нею дитячих лічилок у назві її творів. Справді, використання пісеньок і лічилок у тексті роману та в заголовку вважається улюбленим прийомом авторки, що знайшов широкий відгук у аудиторії.

Однак успіх А. Крісті серед шанувальників детективного жанру зіграв злий жарт з її літературною репутацією: її творчість не привертала уваги літературознавців. У тих же рідкісних випадках, коли твори письменниці ставали предметом серйозного літературознавчого аналізу, інтертекст оголошувався способом розважити читачів. Аналогічну думку також висловлював R. Barnard, який віддавав належне вдалому використанню цього прийому в «Ten Little Niggers», але різко негативно відгукувався про його доречність у пізніших текстах «Nicky Dickory Dock» [38, с. 95].

Спроба глибокого дослідження ролі прецедентних текстів у детективах А. Крісті була зроблена науковцями у дослідженні, виконаному в рамках лінгвокультурологічного підходу, де аналізуються деякі романи А. Крісті (зокрема «Ten Little Niggers» і «One, Two, Buckle My Shoe») методом когнітивно-дискурсивного аналізу та зроблено висновок про те, що пісеньки, лічилки та інші віршики в творах А. Крісті є прецедентними феноменами, що функціонують як поліпредикативні одиниці й мають популярність через поєднання жартівливо-несерйозної форми і страшної розв'язки, що, своєю чергою, сприяє сприйняттю детективного тексту як ігрового.

У 1939 році був написаний знаменитий роман «Ten Little Niggers», відомий українському читачеві під назвою «Десять негрят», але пізніше назву змінила сама авторка (на основі цього роману А. Крісті написала п'єсу з іншим фіналом, що дало привід до подальшого вільного поводження з назвою).

За ним пішли інші романи, в яких назва являла собою фрагмент прецедентного тексту британської лінгвокультури.

«One, Two, Buckle My Shoe» (1940 р.) був опублікований у видавництві Collins Crime Club. У США – у лінгвокультурі, близько спорідненій з оригіналом -

роман виходив під назвою «The Patriotic Murders» («Патріотичні вбивства») у 1941 р. і «An Overdose of Death» («Передозування смертю») у 1953 р. При цьому варто підкреслити, що такі формулювання назви певною мірою розкривають сюжет. У спорідненій німецькій лінгвокультурі – у Німеччині – він побачив світ під назвою «Das Geheimnis der Schnallenschuhe» («Таємниця черевика з пряжкою») 1951 р. Переклад українською мовою робить спробу зберегти інтертекст у назві роману – з більшим чи меншим ступенем успіху «Таємниця відірваної пряжки» (пер. Андрій Зорницький, 2023 р.).

Роман починається з популярної дитячої лічилки, частини якої повторюються окремо по ходу твору, маркуючи кульмінаційні моменти сюжету (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Лічилка з роману А. Крісті «One, Two, Buckle My Shoe»

Оригінал (ВМ – англійська)	Переклад (МП – українська)
One, two, buckle my shoe, Three, four, shut the door, Five, six, picking up sticks, Seven, eight, lay them straight, Nine, ten, a good fat hen, Eleven, twelve, men must delve, Thirteen, fourteen, maids are courting, Fifteen, sixteen, maids in the kitchen, Seventeen, eighteen, maids in waiting, Nineteen, twenty, my plate's empty... [47, p. 1]	Один, два — пряжку застіба, Три, чотири — двері зачинили, П'ять, шість — збирають хмиз, Сім, вісім — принесли з лісу, Дев'ять, десять — курка несеться, Одинадцять, дванадцять — у городі копаються, Тринадцять, чотирнадцять — до дівчат залицяються, П'ятнадцять, шістнадцять — на кухні служниця, Сімнадцять, вісімнадцять — час розібратися, Дев'ятнадцять, двадцять — дійшли до кінця... [15]

Детективний роман «Five little pigs» (1942), опублікований у видавництві «Dodd, Mead and Company» під назвою «Murder in Retrospect», тільки 1943 року видавництвом Collins Crime Club вийшов під оригінальною назвою. Німецькою мовою роман було перекладено 1957 року під назвою «Das unvollendete Bildnis» («Незакінчений портрет»), виявляючи явне відхилення від назви в ВТ. Українською мовою цей роман було перекладено під назвою «П'ятеро поросят» Ю. Лившицем, М. Олійником де збережено оригінальну назву.

У тексті роману використано віршик про п'ять поросят, який не вбудований у текст цілком, а фрагментовано (окремими строфами та рядками) охоплює твір. При цьому четвертий рядок наведеного віршика є назвою дев'ятого розділу, а п'ятий і шостий рядки – назвою десятого розділу. У результаті віршик виступає архітектонічним засобом, що маркує цілісність тексту роману (див. табл. 2).

Таблиця 2 – Лічилка з роману А. Крісті «Five little pigs»

Оригінал (ВМ – англійська)	Переклад (МП – українська)
This little pig went to market.	Одне поросятко пішло на ринок [12, с. 8]
This little pig stayed at home.[44, с.22]	Одне поросятко залишилося вдома [12, с. 10]
This little pig has roast beef.[44, с. 22]	Одному поросяткові дали печеню...[12, с. 15]
This little pig had none.[44, с. 130]	Одне поросятко не одержало нічого...[12, с. 16]
This little pig cried – ‘Wee Wee Wee’ [44, с. 148]	Одне поросятко плаче: хрю, хрю...[12, с. 18]

Зазначимо, що незважаючи на передачу через лінгвістичний і культурний бар’єр, переклад назви відповідає вимогам адекватності.

«Crooked House» (1949 р.) опублікований у видавництві “Dodd, Mead and Company”. У Німеччині роман вийшов 1951 р. під назвою «Das krumme Haus» («Кривий будинок») у повній еквівалентності до ВТ. В Україні він друкувався під різними назвами: «Кривий будиночок» (пер. Пітик Катерина, Пітик Анатолій, Харків: КСД, 2024 р.), а його екранізація мала назву «Зігнутий будинок»

Таблиця 3 – Лічилочка з роману А. Крісті «Crooked House»

Оригінал (ВМ – англійська)	Переклад (МП – українська)	Переклад (МП – українська)
And they all lived together in a little crooked house [43, с. 11].	І всі вони жили разом у маленькому кривому будиночку	Отак і жили вони всі потихеньку Пильнуючи спільно хатину кривеньку [11, с. 4].

Підкреслимо, що різні семантичні відтінки (*кривий – зігнутий*) не спотворили прагматику оригіналу, передавши авторську назву адекватно, хоч і з деякими відступами від суворої еквівалентності, цілком дозможної в даному випадку.

Роман «A Pocket Full of Rye» (1953 р.) вперше опубліковано британським видавництвом «Collins Crime Club». Тут необхідно підкреслити, що представлена в назві алюзія на віршик (що слугує архітектонічним засобом в ВТ) є продуктом британської лінгвокультури, а тому є складним для міжмовної та міжкультурної трансляції. У Німеччині роман уперше було видано 1956 р. під назвою «Das Geheimnis der Goldmine» («Таємниця золотої копальні»), що руйнує цілісність інтертексту і сюжетної лінії, а також вказує на одного з персонажів роману як на злочинця, тобто частково позбавляє історію інтриги. Українською мовою цей роман вийшов під назвою «Кишеня, повна жита» у перекладі Віктора Шовкуна.

У романі «A Pocket Full of Rye» («Кишеня, повна жита») наводиться віршик про кишеню, повну жита, та дроздах, який декламує головна героїня – міс Марпл – інспектору Нілу, з яким їй довелося спілкуватися в процесі розкриття чергового злочину – убивства ділової людини, у кишені якої під час огляду місця події було знайдено зерна жита. При цьому серія вбивств відбувається з натяками на образи дитячої лічилки «Заспівай за шість пенсів» (див. табл. 4).

Таблиця 4 – Лічилка з роману А. Крісті «A Pocket Full of Rye».

Оригінал (ВМ – англійська)	Переклад (МП – українська)
Sing a song of sixpence, a pocket ful of rye, Four and twenty blackbirds baked in a pie. When the pie was opened the birds began to sing. Wasn't that a dainty dish to set before the king? The king was in his counting house, counting out his money, The queen was in the parlour eating bread and honey, The maid was in the garden hanging out the clothes, When there came a little dicky bird and nipped off her nose." [49, с. 96].	Жито у кишені хто знайти хотів? У пиріг запечено двадцять п'ять дроздів. Це пиріг незвичний, я такий люблю, Й хочу таку страву дати королю. А король в конторі, він у себе гість, Королева ж у вітальні хліб із медом їсть. А служниця за палацом лахи вішає свої, Чорний дрізд з'явився й хап за ніс її. [10]

В україномовній лінгвокультурі віршик, використаний А. Крісті, не представлений як культурний феномен. Незважаючи на його передачу українською мовою, він залишається чужим елементом, унаслідок чого алюзивний характер ремінісценції під час перекладу зберегти неможливо. Тут не може бути досягнута адекватність, тому що діалог автора і читача розривається через культурний дисонанс, однак при цьому україномовний варіант назви слід вважати еквівалентними в лексико-семантичному плані.

Роман А. Крісті «The Mirror Crack'd from Side to Side» (1962 р.) вперше опубліковано у видавництві «Collins Crime Club». У його назві подано пряму цитату з поеми «The Lady of Shalott» А. Теннісона. У романі вірш не модифікується дійовими особами і передається у своєму первісному вигляді. Третій і четвертий рядки чотиривірша ще чотири рази вимовляють персонажі роману в різних ситуаціях; крилата фраза постає у вигляді поетичної (й емоційної) луни, втіленої архітектонічним повтором (див. табл. 5).

Таблиця 5 – Лічилка з роману А. Крісті «The Mirror Crack'd from Side to Side»

Оригінал (ВМ – англійська)	Переклад (МП – українська)
Out flew the web and floated wide; The mirror crack'd from side to side: "The curse is come upon me," cried The Lady of Shalott (Alfred Tennyson) [46, с. 2].	Вітер здмухнув павутину, Тріснуло дзеркало наполовину. «Мене проклято — я ж невинна!» — Зойкнула леді з Шейлота. <i>Альфред Теннісон</i> [13].

У українському перекладі роман вийшов під назвою «Тріснуло дзеркало» це варіант назви не містить цитати, лише передає семантичну ідею (відмовляючись від трансляції прагматичного завдання).

Ми поділяємо думку науковців про те, що саме жанрова особливість лічилки, яка полягає в ритміці вірша, чітко обмеженій кількості учасників дії та заздалегідь заданого результату, вплинула на те, що А. Крісті скористалася певними паралелями формульності лічилки та формульності детектива.

Переклад віршів, до яких належать лічилки, потребує особливої майстерності перекладача, який має знайти оптимальне для своєї лінгвокультури співвідношення між віршованою формою як такою та змістом вірша. При цьому, вербальна точність може бути згубною для поетичного перекладу, і в поезії для дітей будь-який переказ оригіналу в принципі неможливий.

Як зазначають вчені, назва, сама по собі будучи складовим компонентом художнього часу, у своєму декодуванні будується на послідовно покроковому розкритті позиційних зв'язків із текстом.

Міжмовна та міжкультурна передача назв становить таким чином значні труднощі у зв'язку з кількома обставинами, до числа яких за результатами аналізу фактичного матеріалу ми відносимо:

- високу комунікативну значущість назви;
- поліфункціональність назви;
- сюжетоутворювальну роль, визначену жанровою специфікою детектива;
- інтертекстуальний зв'язок із сюжетом (без розкриття інтриги), визначений авторською ідіостилістикою А. Крісті;
- інтертекстуальний зв'язок із прецедентними текстами британської лінгвокультури.

Таким чином, на прикладі проаналізованих фрагментів текстів оригіналів і перекладів романів, що розглядаються, які видаються нам одними з найпоказовіших серед безлічі інших таких прикладів, можна дійти висновку, що стовідсоткова еквівалентність перекладу в принципі та в низці випадків досяжна, але значною мірою переклади мають ті або інші, менші або більші відхилення від абсолютної еквівалентності.

На наш погляд, це можна пояснити, обґрунтувати і виправдати головною метою перекладу художнього тексту – зробити перекладений текст зрозумілим, приємним і захопливим для читача, зважаючи на його лінгвокультуру та мовну картину світу.

Антропоніми в детективах А. Крісті в прагматичному та перекладацькому аспектах

Основними об'єктами перекладу і водночас перекладацьких трансформацій у досліджуваних романах А. Крісті є власні імена. Антропоніми й топоніми є, з одного боку відображенням специфічної мовної картини світу, з іншого – відображенням авторської стилістики, як засоби вираження образності художній текст використовує різноманітні мовні ресурси, зокрема й власні імена.

Антропонім має знакові (структурні) та значущі (сміслові) сторони компоненти. Водночас авторський початок у виборі антропонімів часто співвідноситься з прагматичним завданням адресанта: нарікаючи вигаданого персонажа ім'ям, автор не тільки надає правдоподібності своєму герою, а й будує його образ, наділяючи певними рисами.

Слід зазначити, що завдання перекладача полягає не тільки в тому, щоб донести думки та ідеї, а й також занурити читача в атмосферу, світовідчуття, передати інтонацію і переживання автора в момент написання тексту. Для цього перекладач має використовувати всі знання, уміння та навички перекладацької

діяльності, перекладацькі компетенції в найширшому їхньому спектрі, використовуючи зокрема й фонові соціокультурні знання про зображувану в ВМ культуру. Підкреслимо, що формування соціокультурних компетенцій нині є однією з головних складових у підготовці перекладачів.

Англійський письменник, поет, перекладач, лінгвіст, філолог J. Tolkien говорив: «Вірно підбране ім'я приносить мені велике задоволення. Коли я пишу, я завжди починаю з імені. Спочатку ім'я – потім історія, а не навпаки» [29].

Уже в першому романі А. Крісті Еркюль Пуаро був літньою людиною і прожив після того ще десятиліття. Проте сама А. Крісті жодного разу ні в творах, ні в коментарях не висловлювала жодних натяків на точний вік або ж дату народження Пуаро. Події романів письменниці відбуваються в той самий час, у який вони були написані, якщо інше спеціально не обумовлено. Таким чином вийшло, що Пуаро дуже повільно старіє, формально проживши понад сто років. А. Крісті зазначила:

«Чому б моєму детективу не стати бельгійцем?» – подумала я. Серед біженців можна було зустріти кого завгодно. Як щодо колишнього поліцейського офіцера? У відставці. Не надто молодого. Яку ж я помилку зробила тоді! У результаті моєму сищику тепер перевалило за сто років» [14].

Фігура детектива-іноземця дає змогу поглянути на британське суспільство збоку, з позицій іншої культури, являє собою таке собі дзеркало, у якому своєрідно віддзеркалюється Англія, у якому можна побачити те, що зазвичай приховано від сторонніх, але відкривається в критичних ситуаціях.

Розглянемо переклади українською та німецькою мовами імені відомого сищика:

1) *And, for the rest of the way home, I recited to them the various exploits and triumphs of **Hercule Poirot*** [50, с. 30].

2) *Решту дороги я переказував їм різні подвиги й перемоги Еркюля Пуаро.* [16].

3) *Dann erzählte ich ihnen auf dem Rest des Heimwegs von den verschiedenen Heldentaten und Triumphen **Hercule Poirots*** [51, с. 27].

З вище наведених прикладів видно, що ім'я *Hercule Poirot* перекладачі передають по-різному. В перекладі Н. Хаєцької оним передається за допомогою транскрипції, тоді як N. Schindler (Н. Шиндлер) передає його за допомогою транслітерації.

Необхідно відзначити цікавий факт: ім'я *Еркюль* походить від античного героя Геркулеса (Геракла), але, якщо перший здійснює свої подвиги завдяки неймовірній фізичній силі, то Пуаро – за допомогою «маленьких сірих клітинок» мозку. Відомо, що А. Крісті хотіла, щоб у її головного героя було звучне ім'я – як у членів сім'ї Шерлока Холмса. Ось так педантичний і дуже акуратний герой авторки став Еркюлем, а не Геркулесом.

Цікава етимологія імені *Еркюль*. Французьке *Hercule* походить від латинського *Hercules*, яке, своєю чергою, походить від давньогрецького *Heracles* / *Ἡρακλῆς*. Геракл – один із найбільш значущих персонажів давньогрецької міфології, який прославився насамперед своїми знаменитими подвигами, що принесли багато благ людям. Можливо, А. Крісті, обравши це ім'я для головного

героя своїх детективів, алюзивно вказувала на античного героя-напівбога, сина Зевса, якому вдається брати гору над злом чи іншого роду несправедливостями, що не під силу «звичайним смертним». Водночас ім'я детектива в зіставленні з його виглядом видається явно дисонансним. Як зазначають дослідники, сама А. Крісті ставиться до створеного нею образу Пуаро з іронією: він невисокого зросту, з лисиною, надмірно доглянутими вусами. Проте ремінісценція на античного героя яскраво проявилася у збірці оповідань про розслідування Еркюля Пуаро «The labours of Hercules» («Подвиги Геракла») (1947 р.), де кожне оповідання іронічно (якщо навіть не пародійно) представляє негероїчні справи великого детектива в паралелі з античними сюжетами про легендарного сина Еллади. Так прецедентне ім'я отримує нове прагматичне навантаження в детективах А. Крісті. Підкреслимо також, що передача імені українською мовою за допомогою транскрипції не дає читачам настільки очевидного інтертекстуального зв'язку з давньогрецьким персонажем, як це має місце в оригіналі та німецькому перекладі. І таким чином, не маючи докладного роз'яснення, україномовна аудиторія може і не здогадатися про авторську ідею експлікації характеру в імені Пуаро.

Імена власних у романах А. Крісті мають і менш очевидні алюзії. До таких можна віднести ремінісценції на твори британської художньої літератури, які в більшості випадків не можуть бути розпізнані читачами, носіями іншомовної культури, наприклад, якщо МП – українська, або читачами, які через приналежність до іншого покоління відокремлені від згадуваного прецедентного імені значним часовим інтервалом.

1) *I recalled her as an energetic, autocratic personality, somewhat inclined to charitable and social notoriety, with a fondness for opening bazaars and playing **the Lady Bountiful*** [49, с. 5].

2) *Перед очима виник образ енергійної та владної особистості, децю схильної до благодійництва й публічної слави, яка любила відкривати базари, граючи роль покровительки. Жінка вона була щедрою й володіла значним статком* [10].

3) *Ich erinnerte mich an sie als eine energische, befehlsgewohnte Persönlichkeit mit einer gewissen Neigung zu wohltätigen und gesellschaftlichen Verpflichtungen, die gern Basare eröffnete und die **Wohltäterin** spielte* [51, с. 8].

Ім'я *леді Баунтіфул* – персонаж п'єси Фаркера, XVII ст., іронічний тип дами-благодійниці. В українському перекладі цей антропонім Н. Хаєцька опускає антропонім, вважаючи, що його збереження в ПТ не є необхідним у зв'язку з контекстною визначеністю і відсутністю в україномовних читачів фонові інформації про значення власного імені та його літературне походження. А в німецькому перекладі N. Schindler (Н. Шиндлер) перекладає антропонім за допомогою кальки *Wohltäterin* (благодійниця), що семантично близьке до одиниці *Lady Bountiful*, але все ж являє собою генералізацію і не може бути розцінене як повний еквівалент. Адекватність перекладу при такій передачі досягається шляхом усунення часно-видового в культурно-маркованому онімі.

На підтвердження вище сформульованої тези про значущість антропонімів у романах А. Крісті та особливості їхнього міжмовного перекладу розглянемо способи їхнього перекладу в романі «Ten Little Niggers». Цей роман є хорошою

ілюстративною базою, оскільки тут багато антропонімів, що мають додаткове значення – на рівні інтерпретатора. Для міжмовної передачі ономастичних одиниць, екстрагованих у результаті спостереження над фактичним матеріалом з ВТ і ПТ, використано транскрипцію, транслітерацію та калькування.

Цікавим і репрезентативним є такий приклад:

1) *Then came the first bald statement that it had been bought – by a **Mr. Owen*** [45, с. 3].

2) *Потім було скупе повідомлення про купівлю будинку якимсь **містером Оуеном*** [8, с. 9].

3) *А тоді з'явилося перше лаконічне повідомлення, що острів придбав **містер Оуен***. [9, с. 9].

4) *Dann folgte die erstenüchterne Mitteilung, die Insel sei gekauft worden – von einem **Mr. Owen*** [52, с. 7].

Найскладніше передати смисл імен, що «говорять», адже якщо власне ім'я – реальне, то пишеться його точний еквівалент; якщо ні, то максимально близька за вимовою калька; якщо є додатковий смисл, то смисл розкривається лише у виносці. У цьому прикладі перекладачі видавництва Argads Mantojums, Н. Хаєцька, і S. Deitmer (С. Дайтмер) передають і'мя за допомогою транслітерації. На наш погляд, розбіжність систем української, німецької та англійської мов найповніше б компенсувалась при перекладі *Оним*, що апелює до *аноніма*. Таке рішення перебувало б в умовах адекватності оригінального і перекладеного текстів, оскільки повністю реалізує авторську інтенцію в тексті перекладу. Рішення, запропоновані перекладачами відповідає вимогам еквівалентності, але додаткова функція характеристики персонажа (і сюжетної лінії детектива) не отримує відображення в тексті перекладу, залишається нереалізованою авторська ідея.

Серед підданих аналізу антропонімів у романах А. Крісті виявлено такі, що мають додаткові конотації, які становлять складний об'єкт перекладу. Розкриття внутрішнього змісту оніма – змісту на рівні інтерпретатора, що експлуатує внутрішньомовні відносини між лексичними одиницями та відносини полісемії й омонімії – важке завдання, що потребує не тільки високої мовної і компетенції, а й великого обсягу фонові інформації, яка становить спадщину лінгвокультур, що контактують. Тільки великий багаж знань про культуру та історію нації, яка є носієм мови, дає змогу перекладачеві правильно дешифрувати багатошарові (у семантичному та коннотативному аспектах) власні імена у творах художньої літератури.

1) *Having no near relations or friends, I was trying to make up my mind what to do, when I ran across **John Cavendish*** [50, с. 5].

2) *Близьких родичів чи друзів у мене не було, отож я саме намагався вирішити, чим зайнятися, коли випадково зустрів **Джона Кавендіша*** [16].

3) *Da ich weder Freunde noch nahe Anverwandte besaß, war ich unschlüssig, was ich tun sollte, als ich eines Tages zufällig **John Cavendish** begegnete* [51, с. 7].

Під час передачі ім'я *John* перекладачі використали транскрипцію відповідно до перекладацької традиції, а прізвище *Cavendish* передали за допомогою транслітерації, що використовується для відтворення в перекладі форми іноземного слова, здебільшого для передання власних назв. Дослідники

ззначають, що автору і перекладачеві іноді доводиться підлаштовуватися під рівень сприйняття, емоційний стан, інтелектуальні можливості адресата, і текст набуває певного споживчого забарвлення. Так, в аналізованому прикладі у відриві від вербального контексту одиниці *John* і *Cavendish* мають такі значення у вигляді словникових відповідностей у двомовних лексикографічних джерелах: *John*: 1) Джон (чоловіче ім'я); 2) бібл.: Іоанн; 3) іст.: Іоанн; 4) розг.: поліцейський; детектив; 5) розг.: сортир, туалет, вбиральня. *Cavendish* - плитковий тютюн (присмачений патокою). Аналіз вихідних речень показав, що авторка, зважаючи на вищезгадані семантичні відтінки, хотіла, мабуть, показати такі зовнішні риси персонажа, як *нерішучість* і *м'якість*, демонструючи його на початку сюжету непримітною людиною (без яскравої індивідуальності) та жертвою упередженої суспільної думки (нездатного протистояти тиску соціуму), а у фіналі роману викриваючи в ньому жорстокого, холоднокровного й обачливого вбивцю.

Перекладач зобов'язаний довести до адресата (читача) всі думки, висловлені адресантом (автором). Ми вважаємо, що під час перекладу антропонімів, перекладачі мають бути вкрай уважними, оскільки визначити і передати імена з ВМ на МП дуже складно. У нашому дослідженні було виявлено, що використовували три основні методи передавання антропонімів у романах – транслітерування, транскрибування, калькування.

Розглянемо такий яскравий приклад:

- 1) *Badger* was rather good at nosing people like that out [45, с. 14]
- 2) У *Беджера* на таких нюх. [8, с. 16]
- 3) У *Борсука* на таких людей нюх. [9, с. 21]
- 4) *Biber* hatten einen guten Riecher für solche Leute [52, с. 17].

Поданий вище приклад ВТ і кількох ТП дуже показовий в аспекті множинності варіантів перекладу. В оригінальному тексті представлено прізвисько одного з персонажів *Bager* – борсук [28]. Такий онім герой отримав за яскраворудий колір волосся, тобто зовнішню схожість із відповідним представником фауни, і за риси характеру, схожі з тими, що демонструє цей дрібний всеїдний хижак: спритність, пролазливність, хапання, жадібність. Примітно, що варіанти, представлені всіма перекладачами, різні. Перекладачі видавництва Argads Mantojums використовують транскрипцію для передавання антропоніма, наголошуючи на його належності до англомовної (у даному випадку – британської) лінгвокультури і залишаючи читача перекладу в невіданні щодо сигніфікативних конотацій, вкладених автором у номінацію. Н. Хаєцька та S. Deitmer (С. Дайтмер), на відміну від своїх колег, вважають важливим зберегти додатковий зміст аналізованої одиниці, вбачаючи в ній «промовистий» антропонім, як це зазвичай буває з прізвишками. Однак прийоми передачі все ж різняться. Н. Хаєцька залучає до передачі калькування, уподібнюючи ім'я до лінгвокультури, що приймає, де прізвисько Борсук користується великою популярністю та часто трапляється в побуті й у художній літературі. Водночас S. Deitmer (С. Дайтмер) використовує позбавлену конотацій тематично близьку одиницю, але таку, що не є словниковим еквівалентом лексеми ВМ, тому що *Biber* – не борсук, а бобер, принципово відмінний звір (з іншими зовнішніми характеристиками, ареалом проживання, раціоном, поведінкою і т.п.).

Яскравим прикладом варіативності (як результат застосування різних прийомів перекладу) під час передання власних імен стали антропоніми з роману «Ten Little Niggers»:

1) *Mr. Isaac Morris had shook his little bald head very positively* [45, с. 6].

2) *Mістер Ісаак Морріс рішуче похитав маленькою плешивою головою.* [8, с. 11].

3) *Mістер Айзек Морріс впевнено похитав своєю лисою голівкою.* [9, с. 14].

Під час перекладу цього прикладу українською мовою перекладачі по-різному підійшли до перекладу власного імені *Isaac Morris*: Н. Хаєцька перекладає за допомогою транскрипції як *Айзек Морріс*, тоді як Argads Mantojums перекладає за допомогою транслітерації *Ісаак Морріс*. Звідси випливає, що під час письмового перекладу власних імен і назв з англійської мови українською виникають труднощі, оскільки англійська мова використовує латинський алфавіт, а українська – кирилицю. Це слугує поясненням того, що одне й те саме англійське власне ім'я два перекладачі передали українською мовою по-різному. Однак причини вибору прийому трансформації залишаються поза увагою читача та/або дослідника. Очевидно, перекладачі, інтерпретуючи прагматику цього власного імені в контексті роману, взяли до уваги різні чинники. Н. Хаєцька, слідуючи стратегії стандартизації, уподібнює ім'я до британського ономастикону та маркує його приналежність до англійської лінгвокультури. Argads Mantojums у зовнішності та психологічних характеристиках персонажа вбачає його приналежність до єврейської нації і цей аспект підкреслює за допомогою транслітерації.

4) *Mr. Isaac Morris hatte entschiedens einen kleinen, kahlen Kopf geschüttelt* [52, с. 11].

У німецькому перекладі S. Deitmer (С. Дайтмер) використовує для передання власного імені транслітерацію, так само, як і Argads Mantojums.

На наш погляд, можна вважати адекватними перекладами варіанти, представлені Argads Mantojums та S. Deitmer (С. Дайтмер), оскільки вони виявляють схожість із прагматикою автора: у сюжетній лінії роману та рисах зовнішності описуваного персонажа виразно вгадуються вказівки на національну ідентифікацію. Таким чином, перекладачі зберігають авторський задум і можуть сподіватися на створення в читачів комунікативного ефекту, рівноцінного закладеному в ВТ.

Розглянемо наступний показовий приклад:

1) *There had been that nice middleaged woman-Mrs.-Mrs. now what was her name? ... And there had been a Miss Olton – Ormen – No, surely it was Oliver! Yes – Oliver* [45, с. 6].

2) *Була там одна дамам мила дама середнього віку ..міс...міс... ну як же її звали? ...І ще якась міс Олтон... Ормен... Та ні, Олівер! Ну, звичайно, Олівер.* [8, с. 13].

3) *Там була приятна жіночка середніх років. Міс... міс... як то її звали? То була місіс Олтон... Ормен... ні, її точно звали місіс Олівер! Так, Олівер.* [9, с. 17].

4) *Da war diese nette Dame mittleren Alters - Miss - Miss – wie hieß sie den bloß?... Und dann hatte es dort noch eine Mrs. Olten gegeben. Olten – Ormen – nein, jetzt hatte sie es. Oliver. Ja - Oliver* [52, с. 13].

Велика кількість перекладачів вважають, і це не підлягає сумніву, що незнайомі імена з іншої мови краще брати в їхній оригінальній формі. Під час нашого дослідження було виявлено, що українські перекладачі та S. Deitmer (С. Дайтмер) передають імена за допомогою транслітерації: *Олтон, Ормен, Олівер*, на наш погляд, представляють саме той варіант, який можна характеризувати як адекватний переклад.

Тут слід зазначити й інтертекстуальний зв'язок цього роману А. Крісті з іншими її творами, де одним із головних персонажів виступає саме місіс Олівер, результат авторської самоіронії та пародії на феміністок: «*Cards on the Table*» (1936), «*Mrs McGinty's Dead*» (1952), «*Dead Man's Folly*» (1956), «*The Pale Horse*» (1961), «*Third Girl*» (1966), «*Hallowe'en Party*» (1969), «*Elephants Can Remember*» (1972). У зображенні А. Крісті це непослідовна, навіжена, неорганізована, але дуже симпатична особа, і саме така дама могла надихнути персонажів роману «*Ten Little Niggers*» відвідати острів. Оскільки дата видання першого роману з місіс Олівер як головною дійовою особою – 1936 р. – передре публікації роману «*Ten Little Niggers*» – 1939 р., небезпідставною є ідея про те, що в цьому разі має місце самоалюзія, і для збереження в перекладі інтертекстуального зв'язку з прагматикою твору слід передавати ім'я цього персонажа відповідно до сформованої традиції – за допомогою транслітерації Олівер.

Виходячи з цього, зазначимо, що правильно і точно передавати власні імена з англійської мови російською - вельми важке завдання для перекладача. Тут важливо вміти вибрати найбільш підходящий спосіб передачі реалій, пам'ятати, що вони залежать від багатьох умов і обставин. Залежно від характеру тексту перекладачі мають зробити вибір з урахуванням жанрових особливостей літератури. Поєднуючи всі зазначені принципи до добору варіанта ТП із можливої безлічі альтернативних рішень, можна домогтися оптимального перекладу в заданих умовах акту міжмовної та міжкультурної комунікації.

Розглянувши вищенаведені приклади, можна з упевненістю дійти висновку, що вельми складним об'єктом перекладу й водночас перекладацьких трансформацій у досліджуваних романах А. Крісті є власні імена – антропоніми, агномени, прецедентні імена, що зумовлено кількома причинами (нерідко взаємодіючими). Серед таких причин зіставний і контекстуальний аналіз спостережуваних мовних фактів дає змогу виокремити такі:

- поліфункціональність власних імен;
- інтертекстуальний зв'язок із сюжетом, визначений авторською ідіостилістикою А. Крісті;
- інтертекстуальний зв'язок із прецедентними іменами британської лінгвокультури;
- різний ступінь мотивованості антропонімів;
- прагматичне завдання експлікації характеру іменованого персонажа;
- кореляція між типом оніма і способом його міжмовної передачі.

Таким чином, з огляду на вищевикладене, необхідно зазначити, що переклад власних імен, що мають додаткове прагматичне навантаження, пов'язаний з відомими труднощами та передбачає розв'язання низки питань (пріоритетності перекладацьких завдань щодо ступеня близькості до оригіналу, функціональної

адекватності, відповідності ідіостилістиці автора автентичного твору) з усвідомленою стратегією перекладу під час розбіжності контактуючих мов і культур.

Реалії в романах А. Крісті в аспекті прагматики та перекладу

У будь-якому творі художньої літератури реалії різного роду, реалізуючи різноманітні функції, відіграють важливу роль, тому не дивно, що в процесі міжмовної та міжкультурної комунікації вони становлять значну складність для перекладу і дають широке поле для дослідження. Використання реалій у художньому тексті дає змогу підкреслити специфіку та самотність життя і свідомості народу. Вони відображають етнонаціональні особливості, звичаї, обряди, історичні процеси, факти, що не мають еквівалентів в інших мовах. Як засоби художнього зображення вони застосовуються як письменниками, авторами оригінальних художніх текстів, так і перекладачами. Аналізовані романи А. Крісті не становлять винятку, авторка активно використовує реалії, впроваджуючи їх у тканину твору і надаючи тим самим значної правдоподібності зображуваним особам і подіям.

Під час дослідження нами виокремлено в романах «Ten Little Niggers» і «Mysterious Affair at Styles» реалії, що позначають предмети, явища та об'єкти, притаманні життю, побуту та культурі, відображають соціальний та історичний колорит певного народу.

Якщо ретельно дотримуватися визначення реалій як слів, які вказують на національно специфічні характеристики життя та побуту, або слів чи виразів, які позначають предмети, поняття, ситуації, що не існують у практичному досвіді людей, що розмовляють іншою мовою, то транскрипція й транслітерація та їхні різновиди мали б залишатися єдиними засобами перекладу реалій іншою мовою.

Спробуємо проілюструвати сказане вище про значущість адекватного перекладу реалій різної семантики і функцій.

Під терміном реалії, до розуміння якого в мовознавстві є різні підходи, ми маємо на увазі лексичні одиниці (слова і словосполучення), які не мають точних відповідників в інших мовах. До реалій належить як безеквівалентна лексика, так і лексика, що має повні смислові еквіваленти, але водночас має коннотативну або ситуативну унікальність і не передає свого коннотативного або ситуативного значення іншою мовою. До реалій у перекладознавстві заведено відносити назви притаманних лише певним націям і народам предметів матеріальної культури, історичних подій, імен літературних і фольклорних героїв тощо; при цьому реалія розглядається як носій колориту нації і позначає предмети, поняття тощо, властиві одному народу і відсутні в житті народу, мовою якого здійснюється переклад оригіналу.

Значну частку реалій становить ономастична типологія, до якої належать антропоніми (прізвища, імена, по батькові, прізвиська тощо), топоніми (назви географічних об'єктів), урбаноніми (назви міських об'єктів, зокрема вулиць, площ, районів тощо), прагматоніми (назви товарів), порейоніми (назви транспортних засобів), гемероніми (назви засобів масової інформації), геортоніми (назви

заходів), фалероніми (назви нагород, орденів, премій), артіоніми (назви творів мистецтва), ергоніми (назви професійних та інших ділових об'єднань людей) тощо.

У нашій роботі з різних видів реалій досліджуваних романів особлива увага приділяється антропонімам і топонімам. Антропоніми як складова частина лінгвокультури мають бути віднесені до реалій. Однак, зважаючи на їхню особливу роль у детективах А. Крісті, вони розглянуті вище а інші ономастичні реалії аналізуються щодо їхніх функцій і перекладабельності далі.

Відмінності між перекладами можуть бути пояснені тим, що жоден переклад не передає оригіналу повністю: кожен перекладач вибирає в оригіналі тільки головне, підпорядковує йому другорядне, опускає або замінює третєорядне. Що саме він вважає головним і що третєорядним - це підказує йому його власний смак, смак його літературної школи, смак його історичної епохи.

Топоніми, навіть не обтяжені реалізацією додаткових прагматичних функцій в ВТ, передаються на МП різними прийомами. Тут можна вгледіти індивідуальність перекладачів, які здійснюють міжмовну передачу твору художньої літератури. Топоніми, що іменують реальні географічні об'єкти, надають більшої переконливості сюжету, моделюють сприйняття читача і переконують його в автентичності подій роману.

Розглянемо приклади з роману «Mysterious Affair at Styles»:

1) *Oh, Sherlock Holmes by all means. But really, seriously, I am awfully drawn to it. I came across a man in **Belgium** once, a very famous detective, and he quite inflamed me. He was a marvellous little fellow* [50, с. 15].

2) *О, звісно, як Шерлок Холмс. Та якщо серйозно, це й справді манить мене. Якось у **Бельгії** я випадково зустрів одного чоловіка, знаменитого детектива, й він мене надихнув.* [16].

3) *Oh, am liebsten wie Sherlock Holmes. Aber ganz im Ernst – das fasziniert mich ungemein. Ich habe einmal in **Belgien** einen Mann kennengelernt, einen sehr berühmten Detektiv, und der hat mich richtig gehend angesteckt. Er war ein bewundernswerter kleiner Bursche* [51, с. 14]

У німецькому варіанті ПТ, так само, як і в перекладі українською мовою, топонім передано за допомогою транскрипції, водночас характер імені не зазнає змін, залишаючись власним, унаслідок чого вдається уникнути семантичного зсуву.

Вигадані топоніми значною мірою створюють ілюзію правдоподібності, насичуючи текст подробицями про місце описуваних подій.

1) ***Nigger Island!** Why, there had been nothing else in the papers lately! All sorts of hints and interesting rumours* [45, с. 5]

2) ***Негритянський острів!** У газетах останнім часом лише про нього й пишуть. І все чулки і домисли ...* [8, с. 10].

3) ***Солдатський острів!** Останнім часом преса тільки й писала, що про нього! Купа пліток та цікавих чуток.* [9, с. 11].

4) ***Nigger Island!** Die Zeitungen hatten in der letzten Zeit von nichts anderem berichtet. Alle möglichen Vermutungen und interessanten Gerüchte* [52, с. 9].

У представлених ПТ в одному перекладі українською, і німецькою мовою топонім оригіналу передано повними словниковими еквівалентами, точно

транслюючи авторську ідею і відображаючи функцію топоніма рівноцінно представленої в ВТ. У другому варіанті перекладу Н. Хаєцька використовує варіант *Солдатський острів* через те, що її переклад виконано за виданням *Christie A. And Then There Were None: A Novel / Agatha Christie. — London : HarperCollins, 2015*, який є варіантом перекладу на американську англійську відповідно до всіх вимог політкоректності.

Розглянемо наступний яскравий приклад:

1) *Busy Bee had hinted delicately that it was to be an abode for Royalty??! Mr. Merry weather had had it whispered to him that it had been bought for a honeymoon-Young Lord L - had surrendered to Cupid at last! Jonas knew for a fact that it had been purchased by the Admiralty with a view to carrying out some very hush hush experiments!* [45, с. 3]

2) Газета «Трудова бджола» делікатно натякала, що острів мав стати власністю члена королівської сім'ї?! Містеру Мерріуезеру нашептали, що там має намір провести свій медовий місяць молодий лорд Л., нарешті вражений стрілою Купідона. А Джонасу, достоменно було відомо, що острів придбано Адміралтейством з метою проведення на ньому якихось неймовірно таємних дослідів. [8, с. 9]

3) «Працьовита бджілка» делікатно натякнула, що тепер це пристановище члена королівської сім'ї (??!) «Містеру Погідному» нашептали, що острів придбав для медового місяця молодий лорд Л. — нарешті він потрапив у тенета Купідона. «Йона» достоменно знав, що власником острова стало Адміралтейство, яке проводитиме там деякі секретні експерименти. [9, с. 10]

У перекладі реалій у (1) прикладі *Busy Bee* перекладачі використовують калькування (Працьовита – відповідий еквівалент), а власне ім'я (2) Мерріуезера і реалії (3) Купідона, Джонас в 1 варіанті перекладу передано за допомогою транскрипції. Перекладач Н. Хаєцька перекладає реалії Купідона, Джонас за допомогою транслітерації, але назву газети та прізвище передає за допомогою кальки "Трудова бджола" та містер Погодний. Нерідко перекладачеві доводиться обирати між тим чи іншим способом перекладу через те, що будь-яка реалія припускає це. В даному випадку відступ від традиції формальної передачі найменування газети (за допомогою транскрипції та транслітерації) дозволяє перекладачам повно розкрити перед читачами авторський задум.

4) *Busy Bee hatte diskret angedeutet, vielleicht solle die Insel eine Zuflucht für königliche Hoheiten werden. Mr. Merryweather behauptete, ihm sei zug eflüstert worden, die Insel wäre gekauft worden, um dort Flitterwochen zu machen - der junge Lord L. habe sich endlich Amor ergeben! Jonas kannte die wahren Fakten: Die Insel sei vom Marineministerium gekauft worden, um dort hoch geheime Experimente durch zu führen!* [52, с. 7–8].

У перекладі німецькою мовою S. Deitmer використовує транслітерацію, у суворій відповідності до традиційної технології перекладу. Необхідність розкриття внутрішньої семантики власного імені в даному випадку може бути пов'язана з постійним мовним контактом між громадянами Німеччини та Великобританії та високим рівнем володіння англійською мовою, що демонструється сучасними жителями Німеччини.

Вивчення досвіду передачі одиниць перекладу, у тому числі антропонімів та топонімів, з різними функціями, використаними в романах А. Крісті, українською та німецькою мовами має велике лінгводидактичне значення у практиці перекладачів, забезпечуючи їх знаннями про різний рівень якості перекладу, діахронію перекладу, перекладацькі традиції. Однак, на наш погляд, порівняно з передачею власних назв з англійської на українську переклад антропонімів і топонімів складніше, ніж з англійської на німецьку. Переклад реалій іноземної дійсності, становлять найбільші труднощі, оскільки правильний переклад не може бути зроблений без ретельного, іноді навіть етимологічного аналізу його компонентів.

Аналізуючи тексти аналізованих романів, необхідно пам'ятати, що особливе місце у передачі професійної лексики романів А. Крісті займає юридична лексика, перш за все, англійські юридичні терміни-реалії, що не мають прямих аналогів у МП (німецькій та українській). Одним із найбільш показових у цьому відношенні прикладів виступає передача терміна *coroner* (коронер), і найкращим способом його передачі, як і в інших подібних випадках перекладу юридичної лексики (*solicitor, barrister* тощо), є транслітерація. Дійсно, професія коронер – слідчий, який веде справи про швидку смерть з підозрою на насильницьку її причину та має судове повноваження щодо прийняття рішення щодо підтвердження або спростування зазначеної причини, властива саме англійській системі правосуддя, в принципі неперекладна ні українською мовою, ні німецькою (у перекладі N. Schindler Untersuchungsrichter, який залежно від приналежності до англійської, німецької чи швейцарської системи правосуддя тлумачиться по-різному і перекладається контекстуально).

Наведемо відповідний приклад:

1) *Then came the sensation of the day. The **Coroner** called Albert Mace, chemist's assistant* [50, с. 129].

2) *Потім сталася сенсація дня. **Коронер** викликав Альберта Мейса, помічника аптекаря.* [16].

3) *Dann kam die Sensation des Tages. Der **Untersuchungsrichter** rief Mr. Mace auf, den Verkäufer in der Apotheke* [51, с. 105].

У передачі українською мовою виявляється тенденція, значима для нашого дослідження. На момент виконання перекладу цього ВТ Н. Хаєцькою освоєння реалій британської культури є досить великим, і читачів не може здивувати поняття коронер, запас фонові інформації у носіїв МП – української мови – у цьому відношенні поповнився, і додаткових пояснень до транслітерованої реалії для повноцінного сприйняття зображуваних подій англійського життя не вимагається, через більше знайомство україномовних читачів (через твори художньої літератури та кіно) з реаліями британського правосуддя.

Професіонами, які також належать до реалій і відображають належність до історичного та культурного досвіду певної нації, стають об'єктами перекладу та перекладацьких трансформацій (а також перекладацьких експериментів). У досліджуваних романах А. Крісті поняття, що характеризують соціальний статус та професійну діяльність персонажів, невід'ємні для виконання прагматичного завдання автора – живопису британського побуту.

1) *No, **Captain** Lombard, the matter rests there* [45, с. 6].

2) *Ні, **капітане** Ломбарде, це все, що мені дозволено вам повідомити.* [8, с. 11]

3) *Ні, **капітане** Ломбард. У цьому й полягає суть справи.* [9, с. 14]

4) *Nein, **Captain** Lombard, das sind die Konditionen* [52, с. 11]

Розглядаючи цей приклад, слід зазначити, що у ВТ «Ten Little Niggers» оригінальне *Captain Lombard* використовується як професіонім – одиниця, яка номінує військове звання – чин офіцера. Всі перекладачі передають реалію транслітерацією *Captain*, також без належного врахування відмінності військових звань в армії Британії, України та Німеччини, їх варіант перекладу – не еквівалентний ВТ і може ввести читача МП в оману щодо професійного статусу персонажа. Таким чином, факти свідчать про неповне розуміння аналізованої одиниці ВТ перекладачами (очевидно, в силу їхньої гендерної приналежності) та невірний вибір прийому передачі реалії на МП (українську та німецьку).

Професіоніми становлять значну складність у міжмовній передачі навіть для близьких лінгвокультур. Розглянемо приклад, який яскраво ілюструє цю тенденцію

1) *There had been that nice middleaged woman-Mrs.-Mrs. now what was her name? – her father had been a **Canon*** [45, с. 6].

2) *Була там одна мила дама середнього віку...міс.....ну як же її звали?.. у неї ще батько був **каноніком**.* [8, с. 13]

3) *Там була приязна жіночка середніх років....міс.....ну як то її звали?.. У неї ще батько був **каноніком**.* [9, с. 17]

4) *Da war diese nette Dame mittleren Alters - Miss - Miss – wie hieß sie den bloß? Ihr Vater war ein **Kirchenmann** gewesen* [52, с. 13].

Україномовні варіанти перекладу єдині щодо трансляції аналізованої одиниці – використовуючи транслітерацію, перекладачі зберігають мовні маркери приналежності до національної культури. S. Deitmer підвищує статус отця міс Олтон від *Canon* (канонника) до *Kirchenmann* (церковний діяч) або спотворюючи реалію (яка в ряді контекстів може бути інтерпретована як церковний староста) при повній можливості передати цей статус церковнослужителя словниковими еквівалентами німецької мови.

Розглянемо наступний яскравий приклад із роману «Ten Little Niggers»:

1) *Should he stop here for a drink, or push on? Heaps of time! Only another hundred miles and a bit to go. He'd have a **gin and gingerbeer**. Fizzing hot day!* [45, с. 14]

2) *Зупинитися тут, пропустити стаканчик, чи що? Все одно часу море. Їхати залишилося якихось сто миль. Так, мабуть, можна випити **джина з імбирним лимонадом**. День сьогодні страшенно жаркий!* [8, с. 16]

3) *Можливо, варто зупинитися, щоб угамувати спрагу, чи рухатися далі? Часу предосить. Ще якихось сто з гаком миль. Випити б зараз склянку **імбирного пива з джином**. Ну й шкварить сьогодні!* [9, с. 21]

4) *Sollte er hier für einen Drink anhalten oder weiterfahren? Er hatte noch massenhaft Zeit. Nur noch hundert Meilen, wenig mehr. Er würde sich einen **Gin und ein Gingerale genehmigen**. Was für ein glühend heißer Tag* [52, с. 17].

У цьому реченні назву напою *gin and gingerbeer* перекладачі по-різному передали українською та німецькою мовами. Для шукраїнської культури під словом *пиво* мається на увазі практично виключно алкогольний напій на основі хмелю, і тому у носіїв української мовної культури поняття *імбирне пиво* стійко асоціюється насамперед, а у переважній більшості виключно, зі звичним хмільним пивом з відповідним ефектом. Імбирне ж пиво за смаковими якостями, за рецептурою та за впливом на організм ближче до лимонаду, хоч і не тотожне йому. Тому перекладачі видавництва Argads Mantojums полегшують поняття *імбирне пиво* і перекладають як *джину з імбирним лимонадом*, яке з погляду, можемо вважати адекватним перекладом у межах української лінгвокультури і з урахуванням української харчової культури. Що ж до німецького перекладу, то S. Deitmer перекладає як *імбірний ель (Gingerale)* співзвучно з німецькою культурою. Таким чином, зважаючи на розбіжності вихідних текстів для різних версій відповідна реалія виявиться наявною в одних перекладах і відсутньою в інших.

Розглянемо наступний приклад:

1) *With a devastating ear-splitting blast on the horn an enormous **Super Sports Dalmain** car rushed past him at eighty miles an hour* [45, с. 13]

2) *Тут повз нього, оглушливо сигналячи, на швидкості вісімдесят миль на годину промчав розкішний автомобіль, «Суперспортс Далмейн».* [8, с. 15]

3) *Повз нього, оглушливо сигналячи, промчав величезний «супер-спортс далмейн» зі швидкістю вісімдесят миль на годину.* [9, с. 21]

4) *Mit ohrenbetäubendem Hupenbrausteeinriesiger **Dalmain Sportwagen** mit achtzig Meilen pro Stunde an ihm vorbei* [52, с. 16].

На думку дослідників, поняття «переклад реалій» є умовним з двох причин: по-перше, реалія зазвичай не підлягає перекладу (у словниковому сенсі), а по-друге, її часто передають не через прямий переклад, а у контексті. Проте суть питання полягає не в тому, можливо чи неможливо перекласти реалію, а в тому, яким чином її перекласти. Звертаємо увагу на особливості передачі реалій, де при передачі назва автомобіля *Super Sports Dalmain* і в українських перекладах *Суперспортс Далмейн*, *супер-спортс далмейн* і в німецькому перекладі *Dalmain Sportwagen*, перекладачі звернулися по допомогу до транслітерації, на наш погляд, ці варіанти перекладу можна вважати адекватними. Лексичні одиниці, що позначають прийняті у якомусь суспільстві фрагменти системи заходів (ваги, відстані, швидкості, температури тощо.), також входять до складу національної мовної картини світу і відбивають належність до певної країни, культури тощо.

Аналіз функцій та перекладу реалій, ілюстративні приклади якого були представлені вище, дозволяє нам стверджувати, що проблема їхнього перекладу не вичерпується лише лінгвістичними питаннями, але значною мірою пов'язана з лінгвокультурологією. У підданих аналізу романах А. Крісті передача національно-маркованих одиниць варіативна і залежить від:

- типу та функції реалії;
- від наявності функціональних аналогів (або словникових еквівалентів) реаліям ВТ у МП;
- від індивідуальних переваг перекладача, який обирає один із кількох можливих прийомів відповідно до різної стратегії;

- від прогнозу перекладачем лінгвокультурної компетенції аудиторії (наявності більшого чи меншого запасу фонової інформації).

Роблячи висновок із вищезгаданого, відзначимо, що аналіз особливостей перекладу реалій у романах А. Крісті українською та німецькою мовами виявив важливі характеристики передачі маркованої лексики. Перекладні прийоми у різних мовних посередників (навіть за умови приналежності їх до однієї лінгвокультури) різняться, втілюючи феномен перекладної множинності, значною мірою певною діахронічним характером міжмовної передачі.

Функціонування інтертексту та його передача у внутрішньомовному та міжмовному просторі перекладу

Інтертекст як об'єкт перекладу представляє, з одного боку, великий дослідницький інтерес, з іншого, дає можливість перекладачам виявити свою майстерність. У аналізованому романі «Ten Little Niggers» інтертекст пов'язано з назвою роману і є однією з версій відомої англійської дитячої лічилки, багаторазово перекладеної українською мовою. Навколо цього інтертексту розгорнулися численні та дуже жаркі дискусії перекладознавців та видавців.

Проживаючи на території практично будь-якої багатонаціональної держави, тією чи іншою мірою залежно від конкретної країни та епохи так чи інакше, доводиться стикатися з тими чи іншими формальними та неформальними, зведеними до рангу закону чи незаконними проявами расової та етнічної дискримінації. У зв'язку з цим зусилля політкоректності були і залишаються спрямованими на виключення будь-яких проявів дискримінації для мирного співіснування представників різних народів і культур як у межах однієї держави, так і на міжрегіональному та міжнародному рівнях.

Все ХХ ст. пройшло під знаком боротьби за те, щоб наприкінці століття з'явилося усталене в політиці та культурі багатоаспектне поняття «політкоректність»: боротьба за те, щоб люди зверталися один до одного з повагою незалежно від статі, національності, приналежності до тієї чи іншої культури, прихильності до тих чи інших світоглядних підвалин. Одним із аспектів політкоректності є найменування представників того чи іншого етносу з боку людей, що належать до іншої етнічної (расової, національної) групи. Слід визнати, що боротьба за етично прийнятні найменування народів у різних країнах почалася задовго до того, як у країнах з'явився сам термін *political correctness* (політкоректність).

У нашому дослідженні аналізуються прояви політкоректності в художній літературі, в якій поряд з такими нерідко можна зустріти невічливість, злу іронію, зарозумілість стосовно інших рас і народів.

Насамперед необхідно мати на увазі, що прихильники політкоректності наполягають на забороні великої кількості прізвиськ, які визнаються образливими для представників тієї чи іншої національності та служать розпалюванню міжетнічної ворожнечі. Поняття расизм нам добре відоме, як і англomовним країнам. Тому переклад у контексті дотримання принципів політкоректності відіграє значну роль у діалозі культур, що трактується як фактор міжкультурної комунікації. Завдяки перекладу з англійської в українську мову проникли тенденції

расової політкоректності, наприклад: *Black, Negro*, або українською мовою *чорний* і *негр* давно не вживаються, їх замінює *Afro American* або *афроамериканець*, а також *Indian* (*індіанець*), замість якого краще вживати *корінний американець* (*Native american*). Проте значення того чи іншого слова часто визначається контекстом і залежить від співрозмовника, особливо від приналежності людини до тієї чи іншої групи. Іноді навіть невинні слова можуть бути сприйняті як образ, оскільки мова не може бути нейтральною в суспільстві, в якому тією чи іншою мірою, у тих чи інших проявах присутній расизм. Міркування політкоректності в ряді випадків набувають крайнього ступеня, через що відбувається не переклад, а зміна вихідного тексту вже іншого роду, що часом називається «оновленням», але фактично є його спотворенням.

Звідси впливає питання про те, яким має бути переклад, але на це питання ми можемо отримати багато відповідей. Серед них найчастіше на перше місце ставляться такі характеристики, як адекватність, точність, повнота, грамотність. Однак рідко можна почути про «ввічливість» перекладу щодо людей з іншими зовнішніми ознаками, або, іншими словами, про політкоректність. Але це важливо, особливо при перекладі з однієї мови на іншу, оскільки мовна ввічливість дуже важлива у міжкультурній та міжмовній комунікації. Нами було проведено дослідження про політкоректність при внутрішньомовному та міжмовному перекладах на матеріалі роману британської письменниці А. Крісті «Ten Little Niggers», написаному 1939 р.

Перекладознавці наголошують на тому, що крім власне міжмовного перекладу, виділяють ще й внутрішньомовний переклад (перейменування), у якому перекладач інтерпретує повідомлення інші знаки тієї ж мови. Перш ніж звернутися до аналізу прикладів, розглянемо кілька визначень внутрішньомовного перекладу:

- 1) Внутрішньомовний переклад, чи перейменування, – інтерпретація вербальних знаків з допомогою інших символів тієї ж мови;
- 2) Міжмовний переклад, чи власне переклад, – інтерпретація вербальних знаків у вигляді якогось іншої мови ...

Внутрішньомовний переклад – це і перекодування тексту з одного функціонального стилю, з одного жанру до іншого, переказ тією ж мовою, виклад, адаптація тексту. Внутрішньомовні переклади, являючи собою особливі явища, у ряді моментів стикаються з міжмовним перекладом і дозволяють краще розуміти притаманні останньому закономірності.

Оригінал може піддаватися трансформаціям для адаптації до актуальних лінгвістичних особливостей та позалінгвістичних реалій. Відповідний фактичний матеріал представляє приклади внутрішньомовного перекладу (англійською мовою):

1) *She had pictured it differently, close to shore, crowned with a beautiful white house. But there was no house visible, only the boldly silhouetted rock with its faint resemblance to a giant **negro`s head** [45, с. 18].*

2) *She had pictured it differently, close to shore, crowned with a beautiful white house. But there was no house visible, only the boldly silhouetted rock with its faint resemblance to a giant **Indian`s head** [48, с. 22].*

Наголошуючи на сказаному вище, зазначимо, що дійсно, А. Крісті, хоч і не була расисткою, у своєму романі не дотримувалася політкоректності: це яскраво демонструє приклад 1) першому реченні (з оригіналу роману).

При публікації роману у США словосполучення *negro's head* (голова негра), замінили на *Indian's head* (голова індіанця), оскільки у англomовному світі слово *негр* сприймається чорношкірими людьми, як образу. Така лексична заміна евфемізмом при внутрішньомовному перекладі дозволила уникнути ситуації комунікативної невдачі через можливий негативний ефект, не задуманий автором твору.

Звернемося до аналізу прикладів міжмовного перекладу:

3) *Острів уявлявся їй інакше – ближчим до берега, з чудовою білою віллою на вершині. Але жодної вілли не було, тільки скеля чорніла на тлі неба, різкими обрисами невиразно нагадуючи людську голову з товстими губами та носом.* [8, с. 21]

4) *Вона уявляла його по-іншому: поруч із берегом, з чудовим білим будинком на пагорбі. Та будинку взагалі не було видно, тільки чіткий обрис скелі, що нагадувала гігантську голову.* [9, с. 30]

Включення переведення у сферу міжкультурної комунікації дозволяє порушити питання можливості застосування міжкультурного підходу до перекладу художньої літератури задля забезпечення адекватної передачі соціокультурного компонента вихідного тексту.

Перекладачі видавництва Argards Mantojums щоб уникнути вживання слова *негр* і дотримуючись політкоректності, докладно описали острів: людська голова з товстими губами та носом. Їм довелося вдатися до описового перекладу, щоб дати читачеві уявлення про авторську ідею. У разі лексична одиниця, яка б була зрозуміла як дисфемізм, заміщається семантично нейтральним варіантом. Лексема, що має стійку словникову відповідність у мові перекладу, трансформується, еквівалентний переклад перетворюється на прагматичну адаптацію до норм сучасної лінгвокультури.

Н. Хаєцька, відповідно до того варіату роману, за яким вона робила переклад, ще далі проходить шляхом політкоректності і використовує нейтральний вираз *гігантська голова*, що змінює авторську інтенцію.

5) *Sie hatte sich die Insel anders vorgestellt. Nah an der Küste, gekrönt von einem schönen weißen Haus. Aber es war kein Haus zu sehen, nur die kühnen Umrisse des Felsens, der an einen gigantischen Männerkopf erinnerte. Er sah irgend wie finster aus. Sie erschauerte leicht* [52, с. 24].

Як можна помітити, при перекладі роману німецькою мовою – для публікації його в Німеччині, Австрії та Швейцарії – перекладачі суворо дотримуються політкоректності. Як демонструє приклад 5 вище, S. Deitmer, як і Н. Хаєцька замінює слова *negro's head* на *gigantischen Männerkopf* (гігантська людська голова), що звужує ідею автора через прагнення перекладача до політкоректності.

Таким чином, вихідний образ «голови негра» у розглянутих прикладах перекладів на українську та німецьку трансформується хоч і в одному політкоректному руслі, але подвійно (у першому випадку в описовий образ, у

другому – в абстраговану гігантську голову), що обумовлюється ідіостилем кожного перекладача .

Відмінності в ПТ роману (внутрішньомовного та міжмовного) пояснюються протяжністю в часі, діахронією. Важливо відзначити, що рецепція роману в полікультурному англомовному світі та в німецькій лінгвокультурі охоплює період понад 70 років зі значними змінами економіки, політики, культури, літератури.

Талант автора змушує читача не лише повірити в реальність вигадки, а й залучити його на авторський бік, переконати читача в обґрунтованості та правоті погляду письменника на світ та соціально значущі проблеми суспільства. Автор і читач повинні знайти один одного та пережити зміст тексту.

У досліджуваному романі трапляються випадки, коли у мові оригіналу автор використовує ввічливі слова, наприклад: *natives* (уродженець чи корінний житель якоїсь місцевості чи країни), але під час передачі українською мовою перекладач використовує грубішу версію цього слова дикун. Це пояснити тим, що у сюжеті роману невідома людина під назвою А.Н. Оуен (тобто АНОНІМ) збирає на Негритянському острові вбивць, яким вдалося уникнути покарання. У результаті дослідження нами було виявлено, що цих поганих людей автор порівнює з неграми. Ні для кого не секрет, що раніше негрів вважали дикунами, не брали за людей, апріорі приписуючи їм схильність до насильства. У зв'язку з цим в українському перекладі багаторазово зустрічаються дисфемізми на протязі всього ПТ.

1) *Vera said: "They were only natives..."*

Emily Brent said sharply: "Black or white, they are our brothers."

Vera thought: "Our black brothers – our black brothers. Oh, I'm going to laugh. I'm hysterical. I'm not myself..." [45, с. 71].

2) *Vera said: "They were only natives..."*

Emily Brent said sharply: "Black or white, they are our brothers"

Vera thought: "Our black brothers – our black brothers. Oh, I'm going to laugh. I'm hysterical. I'm not myself..." [48, с. 69].

3) Але ж то були **дикуни**... – заперечила міс Клейторн.

Емілі Брент різко кинула:

– **Білі чи чорні**, всі вони наші брати.

«**Чорні брати**...наші **чорні брати**... – подумала Віра. – Ой не можу, зараз разрегочуся. В мене істерика. Я не в собі...» [8, с. 65]

4) Віра зронила:

— Вони були лише **тубільцями**...

Емілі Брент різко сказала:

— **Чорні чи білі**, вони наші брати.

Віра подумала: «**Наші чорні брати**... **наші чорні брати**. О, я зараз сміятимусь. У мене істерика. Я не в собі...» [9, с. 107]

5) *Das waren nur Eingeborene,*” sagte Vera.

Emily Brent entgegnete scharf: „Schwarz oder weiß, sie sind unsere Brüder.“

„Unsere schwarzen Brüder,“ dachte Vera, „unsere schwarzen Brüder. Gleich fange ich an zu lachen. Ich bin hysterisch. Ich bin nicht mehr ich selbst ...“ [52, с. 84].

Необхідно відзначити один важливий момент, що має особливе значення у нашому дослідженні. У зміненій версії (американській) виникла одна дивна

невідповідність. Воно впадає у вічі при зверненні до тексту внутрішньомовного перекладу, і у міжмовному перекладі (у текстах українською та німецькою мовами). Йдеться про епізод, де Віра говорить про наших *чорних братів*. Коли у українсько- та німецькомовному тексті фігурують *негринята*, питань не виникає. А ось у зміненій при внутрішньомовному перекладі американської версії про *індіанців* виникає комунікативний дисонанс: поява *чорних братів* немає тут контекстно го зв'язку і викликає збій у сприйнятті читача, тому Н. Хаєцька замінює їх на *тубільців*. Слід зазначити, що у аспекті текстової цілісності український і німецький переклади видаються більш вдалимими, ніж американська англomовна версія роману. У художньому перекладі ключовим є встановлення зв'язку між національною мовною картиною світу (об'єктивний світ, відображений у свідомості певної мовної спільноти) та індивідуальною національною мовною картиною світу (результат сприйняття об'єктивного світу конкретною особою - носієм даної мови).

Розглянемо наступний яскравий приклад:

1) *Lombard said: "I mean – it explains **Nigger Island**. There are crimes that cannot be brought home to their perpetrators. Instance, the Rogers'. Another instance, old Wargrave, who committed his murder strictly within the law"* [45, с. 74].

2) *Lombard said: "I mean – it explains **Indian Island**. There are crimes that cannot be brought home to their perpetrators. Instance, the Rogerses'. Another instance, old Wargrave, who committed his murder strictly within the law"* [48, с. 72].

3) *Я хочу сказати – **Негритянський острів**. Є вбивства, коли довести провину просто неможливо. Взяти хоча б Роджерсів. Або старого Уоргрейва, який убив у рпмках закону.* [8, с. 67]

4) *Ломбард мовив:*

— *Я маю на увазі, це пояснює суть **Солдатського острова**. Є злочини, у яких неможливо викрити злочинців. Наприклад, Роджерси. Інший приклад – старий Воргрейв, який вчинив убивство строго в межах закону.* [9, с. 112]

5) *„Ich meine – das erklärt **Nigger Island**,“ sagte Lombard. „Es sind alles Verbrechen, die den Tätern nicht nachgewiesen werden können. Zum Beispiel die Rogers'. Ein anderes Beispiel der alte Wargrave, der seinen Mord im Rahmen der Gesetze verübte“* [52, с. 87].

З наведених нами прикладів можна зробити такі висновки.

1. У зміненій (американській) версії роману всі сприймані видавцями (і ймовірно читачами) дисфемізми «негритята» замінили спочатку нейтральною лексемою *індіанці*, а потім *солдатики*. З погляду політкоректності, американську версію можна вважати адекватною завдяки її прагматичній установці на реципієнта. Але, слід зазначити, що в американській версії в даному випадку спотворюється ідея автора і порушується сюжетна цілісність роману.

2. При міжмовному перекладі ми виявили часткове застосування політкоректної передачі. Вони отримали вираз у зміні назви роману у хронологічно останньому виданні твору німецькою мовою та деяких внутрішньотекстових перетвореннях в україномовному виданні 2018 р., де для дисфемізмів використано перекладацькі прийоми лексико-семантичних замінів.

Проаналізувавши тексти оригіналу роману А. Крісті «Ten Little Niggers» англійською та американською англійською, ми торкнемося лише деяких моментів внутрішньомовного перекладу в умовах полікультурності, діакронії та синхронії.

Роман А. Крісті «Ten Little Niggers» побачив світ на початку другої третини ХХ ст. тобто. у листопаді 1939 р. через два місяці після початку Другої Світової війни. За словами У. Оделотта, «детектив є історичним джерелом культурних значень і заслуговує на довіру». З перших рядків роману «Ten Little Niggers» відчувається англійський стиль відображення зовнішньої дійсності в мові: стриманість, замкнутість, небалакучість героїв, прагнення до самостійного переживання почуттів, неяскрава емоційність. Ці особливості світосприйняття та англійської культури намагалася передати читачеві А. Крісті. На початку роману автор розкриває, як заманили всіх героїв до цього острова. Розповідь так само ведеться частково від кожного героя. Тому протягом усього роману ми можемо знати, що відчуває кожен герой у цій моторошній ситуації, а саме коли вони замкнені в мишоловці серед людей, яких по одному вбиває вбивця.

Десять незнайомих прибувають на острів, запрошені невідомим господарем, при цьому кожен із них зберігає таємницю свого злочину, і кожен має за нього заплатити власною смертю. Роман «Ten Little Niggers» зробив А. Крісті самим продаваним романістом всіх часів, він читається у всьому світі, перекладений більш ніж 50 мовами, видається величезними тиражами. А. Крісті пише: *“so difficult to do that the idea had fascinated me”* («так важко було зробити, що ця ідея мене захопила») [37, с. 19]. Ця ідея тепер є основою для багатьох голлівудських фільмів жахів і стала кліше для сучасної аудиторії, але саме А. Крісті зробила це так успішно, що роман став найвідомішим із її творів. У газеті "Нью-Йорк Таймс" (New York Times), опублікованій в 1939 році, сказано: *“utterly impossible and utterly fascinating ... the most baffling mystery Agatha Christie has ever written”* «Усе це абсолютно неможливо і абсолютно захоплююче. Це найзагадковіша загадка, яку колись писала Агата Крісті») [48].

Назва твору та інтертекстуальна форма лічилки є сюжетоутворюючими елементами авторської манери А. Крісті. У багатьох її творах роль лічилки аналогічна і супроводжує всю розповідь («A Pocket Full of Rye», «One, two, Buckle my Shoe», «Mrs. McGinty's Dead» та ін). Саме тому основна увага в нашому дослідженні спрямована на виявлення причин та наслідків змін цих елементів.

Будь-який художній переклад у принципі, а особливо переклад інтертексту в різних його формах, у тому числі в розглянутих у нашому дослідженні формах віршиків і лічилок, є справою дуже складною. Інтертекстуальні елементи мають двояку природу: з одного боку, він є лише компонентом іншого – повноформатного – висловлювання; з іншого боку, це досить самостійний елемент, що містить окремий сенс.

Аналіз фактичного матеріалу потрібно, на наш погляд, починати з розгляду історії лічилки, що є сюжетним стрижнем роману. Джерелом цього тексту лічилки стала збірка дитячих віршів «Mother Goose Rhymes» («Казки Матінки Гуски») [58, с. 28]. Це найзнаменитіша книжка, яку найбільше читають у країнах, де говорять англійською. У цій книзі є вірші, пісеньки, казки, прислів'я, загадки, лічилки, і навіть дражнилки. Уперше все це було зібрано й надруковано в Англії понад 200

років тому, потім у Голландії (1913 р.), у Данії (1922 р.), в Ісландії (1922 р.), у Фінляндії (1940 р.), у Бельгії (1941 р.) та надихало дітлахів по всьому світу. Відтоді «Матінка Гуска» видається щороку. Важливим моментом, на який необхідно, на наш погляд, звернути увагу - це те, що в оригіналі лічилки ніяких негреньт немає. Спочатку лічилка була комічною піснею і хором, називалася «Ten Little Injuns» (Десять маленьких індіанців) і була опублікована в Лондоні в липні 1868 р., автором якої був С. Віннер (S. Winner). Звернемося до оригіналу лічилки:

Ten little Injuns standin` in a line,

One toddled home and then there were nine;

Nine little Injuns swingin` on a gate,

One tumbled off and then there were eight.

One little, two little, three little, four little, five little Injun boys,

Six little, seven little, eight little, nine little, ten little Injun boys.

Eight little Injuns gayest under heav`n, One went to sleep and then there were seven;

Seven little Injuns cutting up their tricks, One broke his neck and then there were six.

Six little Injuns kickin` all alive,

One kick`d the bucket and then there were five;

Five little Injuns on a cellar door,

One tumbled in and then there were four.

Four little Injuns up on a spree,

One he got fuddled and then there were three;

Three little Injuns out in a canoe,

One tumbled overboard and then there were two.

Two little Injuns foolin` with a gun, One shot t`other and then there was one; One little Injun livin` all alone,

He got married and then there were none. [59, с. 198]

Коли А. Крісті в 1939 р. опублікувала свій детектив, відомий під назвою «Ten Little Niggers», вона й уявити не могла, які пов'язані з політкоректністю проблеми виникнуть надалі. Варто зазначити, що британська письменниця не раз як заголовок своїх творів використовувала рядки дитячих віршиків, розвиваючи потім у сюжеті детектива основу вірша. Прикладами є романи «П'ять маленьких поросят», «Один, два, застєбни мій черевик», «Crooked House», «A Pocket Full of Rye», «Hickory Dickory Dock», «By the Pricking of My Thumbs», «Mrs McGinty's Dead», «The Mirror Crack'd from Side to Side».

Цього разу ми говоримо про десятьох негреньт, які гинули один за одним. Герої детектива по черзі помирають у точній відповідності з її текстом. У початковому англomовному варіанті заголовка (*Ten Little Niggers*) було присутнє образливе слово, яке А. Крісті перенесла з віршика. Події в детективі розвивалися на острові, який також носив назву *Nigger Island* (Негритянський острів). Пригадується віршик у перекладі: «Десять негреньт пообідать сіли. / Захлинулося одне – дев'ять залишилось.» [8, с. 87] Необхідно зазначити, що королева детектива не була расисткою. Вона просто виросла з цим дитячим віршиком, що не мав на той час негативної конотації, і не звернула уваги на «нехороше слово».

Справді, за старих часів пісеньки, відомі тепер під назвами «дитячих», називали «піснями матінки Гуски», а часом «віршиками матінки Гуски» (*Mother Goose's songs, Mother Goose's ditties, Mother Goose's rhymes* - присвійна форма нерідко опускалася). Загадкова постать «матінки Гуски» давно вже цікавить істориків літератури та фольклористів. Висловлювалися найрізноманітніші припущення щодо того, ким вона була [Heineman, 1913], проте з упевненістю можна зараз стверджувати лише небагато. До Англії «матінка Гуска» проникла завдяки казкам Ш. Перро (*Histoires ou contes du temps passé, avec des moralités or Contes de ma mère l'Oye* – «Історії або казки минулих часів, з повчаннями Матінки Гуски», опубліковані в Парижі 1697 р.). У французькому виданні на фронтисписі було зображено стару біля каміна, яка розповідає казки дітям. У середині XVII ст. «казка матінки Гуски» була вельми поширена у Франції. Можливо, своїм походженням вона зобов'язана тому, що традиційною оповідачкою в ті часи була стара селянка, яка пасла сільських гусей.

З іншого боку, варто зазначити, що в німецькій мові є аналогічна фігура – *Frau Gans* або *Mutter Gans*, яка пов'язана з різними народними прикметами та казками. Вона асоціюється з героїнею англійського фольклору матінкою Хаббард (*old Mother Hubbard*). Слово «матінка», поставлене перед власним ім'ям (а точніше: прізвиськом), у ті часи свідчило про протонародне походження героїні. Звідси й слід відзначити появу віршів «Матушки гуски» в романах А. Крісті, бо авторка народилася 1890 р., її покоління повністю виросло під впливом цих віршів. У всіх випадках назва, випереджаючи зміст озаглавленого нею тексту, не несе в собі семи тотожності з певною психологічною часовою зоною. Така віднесеність, безумовно, існує, але не як час, зафіксований у назвах, а як час, що конкретно збігається зі змістом твору, внутрішньо пов'язаний з описом епохи, на тлі якої він розвивається.

Назва як одиниця текстології і як складовий компонент твору – це ще й форма художнього часу. Слід зазначити, що з оригінальною назвою в Британії книжка вийшла лише раз, видавати детектив у первісній редакції назви згодом стало неможливо. У США через політкоректність за назву взяли останній рядок віршика: «*And Then There Were None*» («І тоді нікого не стало»), а негрят у віршику, що наводиться на початку детектива, поміняли: в одних виданнях на індіанців «*Ten Little Indians*», в інших – на солдатиків «*Ten Little Soldiers*». Невинна лічилка набула зловісного сенсу в контексті детектива, з істотними відмінностями в його британській та американській версіях видання (див. табл. 6):

Таблиця 6 – Порівняння британської та американської версій видання роману «*Ten Little Niggers*»

Британська англійська, 1939г.	Американська англійська, 1940
Ten little nigger boys went out to dine; One choked his little self and then there were Nine. Nine little nigger boys sat up very late; One overslept himself and then there were Eight. <...>	Ten little Indian Boys went out to dine; One choked his little self and then there were nine. Nine little Indian Boys sat up very late; One overslept himself and then there were eight. <...>

Two little nigger boys sitting in the sun; One got frizzled up and then there was One. One little nigger boy left all alone; He went and hanged himself and then there were None. [60, с. 90]	Two little Indian Boys sitting in the sun; One got frizzled up and then there was one. One little Indian Boy left all alone; He went out and hanged himself and then there were none [59, с. 198]
--	--

Однак, якщо звернутися до розгляду питання про походження самої лічилки, вдається виявити цікавий факт: у книжках таких авторів як F. Green, D. Tucker, T. Kennick, W. Notley, W. Shepherd, J. Crow обігрується і навіть переробляється вірш. Розглянемо перший куплет лічилки в різні роки та в книжках різних авторів (див. табл. 7):

Таблиця 7 - Перший куплет лічилки в різні роки та в книжках різних авторів

Автори	Назва, рік	Уривок лічилочки
F. Green (music by M. Mason)	“Ten Little Niggers”, Feb. 1869 – «Десять маленьких ниггерів », лютий 1869 р.	Nine little niggers crying at his fate, One cried himself away, and then there were eight. Eight little niggers slept until eleven, One over-slept himself then there were seven... Дев'ять маленьких негрів плачуть над своєю долею, Один заплакав, і їх залишилось восьмеро. Вісім чорномазих проспали до одинадцятої, Один проспав, і їх стало семеро.
D. Tucker	“Ten Little Negroes”, Mar. 1869 – «Десять маленьких негрів », березень 1869 р.	Ten little Negroes climbing up a pine, One fell and broke his neck and then there were nine... Десять маленьких негрів лізли на сосну, Один впав і зламав шию, а їх залишилося дев'ять..
T. Kennick (arranged W. Notley)	“Ten Little Darkies”, June 1869 – «Десять Маленьких Темних », червень 1869 р.	Ten little Darkies stood all in a line, One ran away and then there were nine Десять маленьких темненьких стояли в шерензі, Один втік, і їх залишилося дев'ять.
W. Shepherd	“Ten Youthful Africans”, Sept. 1869 – «Десять юних африканців», сентябрь 1869 г.	Ten youthful Africans sailing up the Rhine, One tumbled over board and then there were nine... Десять молодих африканців пливли вгору по Рейну, один з них перекинувся через борт, і тоді їх залишилося дев'ять...
A. Graduate (рання пародія)	«Ten Undergraduates», May 1869 - «Десять студентів», травень 1869 р.	Ten Undergraduates going out to wine, One got proctorized then there were nine... Десять студентів , зібралися пити вино, Один був відрахований – їх залишилося дев'ять...

Популярність роману А. Крісті, сюжет якого побудований на лічилочці з різними інтерпретаціями, зумовлює можливість і різних трактувань під час

переходу через мовний і культурний бар'єр. Можна з упевненістю стверджувати, що процес перекладу буде завжди різним у кожного окремо взятого перекладача, і жодні два переклади одного оригіналу ніколи не будуть однаковими. Процес перекладу завжди має креативний характер. Перекладач інтерпретує оригінал на основі власного розуміння, так чи інакше привносячи в нього частку свого власного «я», що може виражатися в різних модифікаціях оригіналу, хоча будь-яке висловлювання і будь-який текст є наслідком культурних факторів, такими, що належать до певної культури.

Вважається, що в 1869 р. F. Green змінив назву на «Десять маленьких нігерів», у цій версії віршик став широко відомим у Європі й використовувався в романі А. Крісті з цією ж назвою.

Привертає увагу доля лічилки та назви роману в інших європейських перекладах. Повноцінне знайомство з будь-якою культурою передбачає не лише вивчення її матеріальних аспектів, а й знання історичних, географічних, економічних детермінант та інших характеристик. Важливо також намагатися зрозуміти спосіб мислення нації та дивитися на світ очима носія мови цієї культури. Одне з україномовних видань детектива «Ten Little Niggers» виявилось у певному сенсі унікальним, оскільки там залишили вихідних негрят і обійшлися без підміни їх індіанцями або солдатами. Необхідно зазначити, що вітчизняні перекладачі підійшли до заголовка делікатно: вони скористалися суфіксальним багатством української мови та замінили грубе слово «негр» нейтральним – «негрєнєята», в одній лексемі сукупно втілюючи значення словосполучення *little niggers*. Ця модуляція дала змогу дотриматися етики міжкультурного спілкування. Німецька назва роману в перекладі U. Gail («Zehn kleine Negerlein») максимально відповідає оригіналу; перекладачка відмовилася від політкоректності й передала аналізовані сегменти повними еквівалентами відповідних сегментів авторського автентичного тексту А. Крісті.

У перекладі S. Deitmer назва роману хоча й відповідає принципам політкоректності («Und dann gab's keines mehr»), але в перекладі лічилки текст максимально відповідає оригіналу і не бере до уваги вимог політкоректності

Zehn kleine Negerlein, die zechten in der Scheun'.

Eins verschluckte sich dabei, da waren's nur noch neun.

Neun kleine Negerlein, die blieben nachts lang wach.

Eins schlief fest für immer ein, da waren's nur noch acht.

<...>

Ein kleines Negerlein, ganz für sich allein, das seufzte tief und schwer.

Es ging ins Haus und hängte sich auf. Jetzt gab es keines mehr.

[52, с.31]

Слід відзначити також дуже цікавий факт: нащадки А. Крісті змусили естонське книжкове видавництво «Varrak» змінити назву роману «Ten Little Niggers». Це вважається першим випадком, коли в Естонії замінили слово «негр» в авторській назві твору. Вимога спадкоємців А. Крісті була твердою і непохитною: «негрів» у назві роману бути не повинно. Естонські видавці були змушені винести на обкладинку книжки нову назву – «І нікого не стало».

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, відзначимо кілька особливостей віршика-лічилки в романі А. Крісті в міжкультурному та міжмовному аспектах:

1. Варіанти цього віршика-лічилки широко публікувалися як дитячі книжки в європейському лінгвокультурному просторі з широкою амплітудою діахронії;

2. Суть цього віршика-лічилки не мала зв'язку з дисфемічним іменуванням расових груп: вона була про темношкірих хлопчиків, які завжди залишалися дітьми, і була рівною мірою улюблена дітьми різних європейських мов і культур.

3. Популярна лічилочка слугує багатим ґрунтом для докладання творчих сил перекладачів, але водночас вихідна велика кількість версій лічилочки провокує перекладачів на звернення до різних інтерпретацій і формує множинність перекладу і віршика, і роману.

Завершуючи аналіз фактичного матеріалу, можна зробити низку висновків і узагальнень, які з нового боку розкривають проблему внутрішньомовного перекладу, ідіостилістики автора, прагматичної адаптації тексту.

1. Говорити про спотворення авторської волі в даному випадку можна з певною часткою допущення. А. Крісті не висловила протесту у зв'язку зі зміною назви та окремих сегментів роману в американському виданні. Порушення авторського права в цьому випадку не вбачається. Однак спотворення авторського задуму однозначно характеризується текстовими невідповідностями, які – своєю чергою, через їхню очевидність – підривають читацьку довіру. У рамках дослідженого матеріалу можна ставити питання про межі вторгнення мовної динаміки (у нашому випадку – расової політкоректності) в реалізований у тексті авторський твір.

2. Зміни назви роману й окремих текстових сегментів, здійснені в американському виданні, можна ідентифікувати як внутрішньомовний переклад, тому що вони являють собою трансляцію авторського тексту (британською англійською) в іншу культуру, що характеризується іншим баченням світу.

3. Діахронія внутрішньомовного перекладу визначає зміни авторського тексту в рідній британській лінгвокультурі та являє собою вдалий емпіричний матеріал для розроблення окремих питань прагматичної адаптації (за міжмовного та внутрішньомовного перекладу).

Усе сказане дає змогу зробити висновок, що внутрішньомовний переклад за участю в процесі комунікації різних лінгвокультур, навіть пов'язаних спільною мовою, і в процесі часового віддалення від оригінального тексту наближається за основними характеристиками до міжкультурної комунікації, і його можна розглянути з нового погляду – як переклад у рамках традиційних понять міжмовного посередництва: «адекватний/неадекватний», або «переклад-інтерпретація, переклад-адаптація/еквівалентний переклад», або «вільний/буквальний».

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Переклад є особливим видом комунікації, що відрізняється від будь-яких інших видів комунікації в межах одномовного середовища.

Переклад розглядається і як особливий вид духовної діяльності людини, орієнтований на мовне посередництво. Переклад також являє собою особливий вид мовного посередництва, до якого, крім перекладу, належать переказ і різні гібридні види, такі як реферат, так званий скорочений переклад, надпереклад, недопереклад тощо.

На відміну від інших видів мовного посередництва саме переклад має суспільну значущість, покликаний задовольнити потребу суспільства у двомовній комунікації, максимально наближеній до природної одномовної комунікації.

У роботі досліджено та проаналізовано комплекс основних проблем діахронічних внутрішньомовного та міжмовних перекладів романів Агати Крісті «Mysterious Affair at Styles» і «Ten Little Niggers».

Першою з таких проблем стало виявлення об'єктів перекладу і водночас перекладацьких трансформацій аналізованих романів. Нами було встановлено, що такими об'єктами є назви романів, реалії (зокрема ономастичні) і форми інтертексту (дитячі віршики та лічилки), які є найскладнішими об'єктами перекладу та – з огляду на їхню складну природу, поліфункціональність і приналежність до ідіостилістики А. Крісті – зумовлюють використання перекладацьких трансформацій. Провівши аналіз таких об'єктів в умовах міжмовної та внутрішньомовної передачі в діахронії, можна констатувати неідентичність представлених перекладачами стратегій та їхніх безпосередніх мовних реалізацій.

Наступна проблема – виявлення адекватності й обґрунтованості використання перекладачами тих чи інших трансформацій, що втілюють одну з цілої низки можливих альтернатив. Успішність вибору перекладачем певної трансформації або відмови від трансформації на користь ізоморфних засобів вербалізації смислу та адекватність перекладацького вибору авторському задуму оцінюють під час зіставного, компонентного та стилістичного аналізу оригіналу та перекладу. Головними принципами в оцінці адекватності перекладу слугує опора на ідіостиль автора і ступінь необхідності здійснюваної перекладачем трансформації, а також аналіз детермінуючих чинників перетворень лінгвістичними (об'єктивними) і лінгвокультурологічними (об'єктивними і суб'єктивними) обставинами.

Адекватність перекладу – неминуща за своєю актуальністю проблема міжкультурної комунікації, теорії та практики перекладу. Тією чи іншою мірою цієї проблеми торкаються всі роботи на перекладацькі теми. Однак необхідно підкреслити, що незважаючи на багаторічні дослідження і дуже різноманітні (аж до діаметрально протилежних) трактування феномена адекватності перекладу, багато аспектів цієї проблематики дотепер не дістали повного розв'язання і недостатньо вивчені.

За всієї безлічі підходів різних дослідників до тлумачення поняття «адекватність перекладу» необхідно зазначити, що в будь-якому разі вона

досягається тільки в тому разі, коли перекладач у своїй роботі орієнтується не тільки на суто лінгвістичні компоненти, а й також на інші різноманітні компоненти, включно з етнокультурними, етнопсихологічними та різноманітними іншими особливостями культури народу, мовою якого створено оригінал перекладеного тексту. Можна з упевненістю стверджувати, що адекватність перекладу базується на співвідношенні мовних і позамовних визначальних компонентів і чинників.

Систематизація багатой емпіричної бази дала змогу зробити висновки про неуніверсальний характер перекладацьких рішень. Частотність трансформацій різниться в роботах різних мовних посередників, зайнятих перекладом одного оригінального твору.

Тексти перекладу не завжди зберігають авторський стиль, що підтверджує тезу про необхідність володіння перекладачем великим культурологічним запасом, щоб не припускатися помилок і неточностей або принаймні звести їх до мінімуму за практичної неможливості абсолютно точного перекладу ізоморфними засобами мови перекладу. Відмінності систем, норм і узусів мови оригіналу та мов перекладу (особливо під час трансмутації) в умовах діахронічного характеру комунікації, опосередкованої твором художньої літератури, у сукупності роблять ті чи інші відступи від оригіналу неминучими.

Третя проблема полягає у співвідношенні способів передачі реалій за ступенем їхньої адекватності залежно від особистості того чи іншого перекладача. На підставі проведеного аналізу досить значної кількості прикладів можна стверджувати, що до найадекватніших способів передання реалій належать транскрипція, транслітерація, калькування. При цьому в кожного перекладача спостерігається різне співвідношення застосовуваних ним прийомів передачі реалій, що формує собою унікальний, по суті авторський стиль перекладу, «перекладацьку манеру».

Підбиваючи підсумок дослідженню, можна зробити висновок про багатоаспектний характер перекладацької діяльності залежно від широкого комплексу об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовлюють точність, адекватність та еквівалентність перекладу, а також, з практичної точки зору, його рецепцію читачем в умовах значної часової амплітуди.

Завершуючи представлення основних результатів роботи, можна зробити низку висновків і узагальнень, що з нового боку розкривають проблему адекватності внутрішньо- і міжмовного перекладу, ідіостилістики автора, прагматичної адаптації тексту. З цього погляду, особливо показовими і значущими є зміни назви роману й окремих текстових сегментів, здійснені в американському виданні, оскільки вони дають змогу їх ідентифікувати як внутрішньомовний переклад, що являє собою трансляцію авторського тексту (британською англійською) в іншу культуру, яка характеризується іншим баченням світу (американську англійську, з іншими мовленнєвими стереотипами, іншими соціально-комунікативними традиціями і вербальними стратегіями комунікації). Допущені внаслідок трансформаційних рішень на користь політкоректності порушення контекстної зв'язаності та ситуативного контексту свідчать про спотворення авторської волі та комунікативний збій, спричинений розкриттям інтриги, що в жанровій специфіці детектива є неприпустимим. Відсутність

протесту з боку автора не могла заглушити суспільний резонанс, спричинений таким вільним поведженням з одним із найпопулярніших творів А. Крісті. З переходом авторських прав на видання її романів і оповідань до спадкоємців дискусії з цієї теми виявилися обмежені науковим літературознавчим дискурсом. У рамках дослідженого матеріалу, з погляду лінгвістичної теорії перекладу, можна порушувати питання про межі вторгнення мовної динаміки (у нашому випадку - расової політкоректності) в реалізований у тексті авторський твір.

Усе сказане дає змогу зробити висновок, що внутрішньомовний переклад за участю в процесі комунікації різних лінгвокультур, навіть пов'язаних спільною мовою, і в процесі тимчасового віддалення від оригінального тексту наближається за основними характеристиками до міжкультурної комунікації, і його можна розглядати з нового погляду – як переклад у межах традиційних понять міжмовного посередництва: «адекватний/неадекватний», або «переклад-інтерпретація, переклад-адаптація/еквівалентний переклад», або «вільний/буквальний».

З урахуванням результатів даної наукової розвідки рекомендується розглянути наступні напрями для подальшого дослідження:

1. Поглиблений перекладацький аналіз: для всебічного аналізу необхідно надалі розглянути перекладацькі трансформації під час внутрішньо- та міжмовної передачі романів А. Крісті, використання яких сприяє якості перекладу художньої літератури.

2. Розширення вибірки творів: для отримання більш комплексного уявлення про широкий комплекс об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовлюють точність, адекватність та еквівалентність перекладу, а також, з практичної точки зору, його рецепцію читачем в умовах значної часової амплітуди рекомендується дослідити інші романи та літературні твори даного автора, що дозволить виявити певні тенденції у відтворенні різних мовних засобів романів українською мовою.

3. Порівняльний аналіз: здійснити аналіз рецепції романів А. Крісті в українській, німецькій, британській та американській лінгвокультурах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бегма Ю. О. Комплексні перекладацькі трансформації в англо-українському художньому перекладі. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Vol. IV(18). Issue 80. Budapest, 2016. С. 7–10
2. Великий тлумачний словник української мови / голов. ред. Т. В. Ковальова. Харків : Фоліо, 2005.
3. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / голов. ред. А. П. Загнітко. Донецьк : БАО, 2008. (2008, одним томом).
4. Гумений В. В Відтворення мовної картини світу при перекладі художнього тексту. *Young Scientist*. № 2 (54). 2018. С. 189–192
5. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Вінниця : Нова книга, 2003. 608 с.
6. Короткий тлумачний словник української мови / голов. ред. Д. Г. Гринчишин. Вид. 3-тє вид. 2004, одним томом). Київ : Просвіта, 2004.
7. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 512 с.
8. Крісті А. Десять негринят : роман. Рига : «Argads Mantojums», 2016. 160 с.
9. Крісті А. І не лишилось жодного : роман / пер. з англ. Н. Хаєцької. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 288 с.
10. Крісті А. Кишеня, повна жита : роман / пер. з англ. В. Шовкуна. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 288 с. URL: <https://uabooks.net/reader/265/page/45> (дата звернення: 16.09.2024).
11. Крісті А. Кривий будиночок : роман / пер. з англ. К. Пітик, А. Пітик. Харків : КСД, 2024. 288 с.
12. Крісті А. П'ятеро поросят : роман / пер. з англ. Ю. Лившиц, М. Олійник. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3424&pag>
13. Крісті А. Тріснуло дзеркало : роман. URL: <https://uabooks.net/reader/232/>
14. Агата Крісті – серія детективів за участю Еркюля Пуаро. Літературні ляпи: 10 помилок відомих письменників. URL: <https://pidkazka.com/literaturni-lyapy-10-pomylok-vidomykh-pysmennykiv/>
15. Крісті А. Таємниця відірваної пряжки : роман / пер. з англ. А. Зорницького. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 304 с. URL: <https://www.legimi.pl/ebook-taiemnitsya-vidirvanoj-pryazhki-agata-kristi,b1059057.html>
16. Крісті А. Таємнича пригода в Стайлзі : роман / пер. Н. Хаєцька URL: <https://uabooks.net/234-tayemnycha-prygoda-v-staylzi.html>
17. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : навч. посіб. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
18. Лелет І. О. Лексико-семантичні трансформації в українському перекладі твору Е. А. По «Золотий Жук». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса, 2018. № 37, т. 3. С. 94–97
19. Мовностилістичні засади перекладу текстів різних жанрів : монографія / Г. Удовіченко та ін.; ДонНУЕТ. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2023. 186 с.

20. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / голов. ред. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1998–2008.
21. Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : навч. посіб. Вінниця : Нова Книга, 2011. 136 с.
22. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів : навч. посіб. Вінниця : Нова книга, 2008. 200 с.
23. Особливості художнього перекладу: граматичний аспект : монографія / С. Ревуцька та ін.; ДонНУЕТ. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2018. 116 с.
24. Особливості художнього перекладу: лексико-семантичний аспект : монографія / Т. Жужгіна-Аллахвердян та ін.; ДонНУЕТ. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2020. 126 с.
25. Особливості художнього перекладу: стилістичний аспект : монографія / Т. Жужгіна-Аллахвердян та ін.; ДонНУЕТ. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2022. 186 с.
26. Остапенко С. А. Застосування лексико-семантичних трансформацій в українських перекладах роману Г. Веллса «Машина часу». *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології: збірник наукових праць*. Слов'янськ, 2020. Вип.10. С. 125–133
27. Селіванова О. О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій. *Нова Філологія*. Запоріжжя, 2012. № 50. С. 201–208
28. Словник. Badger. Значення в англійській мові. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english-Ukrainian/badger>
29. Толкієн. Цикл відео-«монологів» «Пунктир». URL: https://www.libr.dp.ua/punktyr_bibl_tolkien.htm
30. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
31. Словник української мови : у 20 т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України ; голов. ред. В. Русанівський. Київ : Наукова думка, 2010 – до тепер.
32. Словник української мови / Інституту української мови НАН України. голов. ред. В. Жайворонок. Київ : Просвіта, 2005–2016.
33. Сучасний тлумачний словник української мови / голов. ред. В. В. Дубічинський. Харків : Школа, 2006.
34. Сучасний тлумачний словник української мови / голов. ред. В. В. Дубічинський. Вид. 2-ге, випр. й допов. Харків : Школа, 2008.
35. Український тлумачний словник : Близько 250 000 слів / уклад. та гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2016. 1692 с.
36. And then there were none declared worlds favourite Agatha Christie novel. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/books/2015/sep/01/and-then-there-were-none-declared-worlds-favourite-agatha-christie-novel>
37. Baker N. In Other Words: A Course Book in Translation. London and New York : Routledge, 2011.
38. Barnard R. A talent to deceive: An Appreciation of Agatha Christie. New York : Dodd, Mead and Company, 1980. 211 p.

39. Bassnett S. Culture and Translation. *Companion to Translation Studies*. / Eds. by P. Kuhiwczak and K. Littau. Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters LTD, 2007. P. 13–23
40. Bauer M. “Postmoderne? Was für ein Quatsch! Was für eine Farce!“ URL : <https://literaturkritik.de/id/12961>
41. Bernardo A. M. 20-th Century Approaches Translation – A Historiographical Survey. *Estudios de traducción y recepción* / Eds J. C.Santoyo, J. J.Lanero. 2007. P. 83–99
42. Gentzler E. Translation Studies: Pre-Discipline, Discipline, Interdiscipline, and Post-Discipline. *International Journal of Society, Culture & Language*. Vol. 2. Issue 2. 2014. P. 13–24.
43. Christie A. Crooked House. Dodd, Mead and Company, 1949. 186 p.
44. Christie A. Five little pigs. London : HarperCollinsPublishers, 2013. 277 p.
45. Christie A. Ten little Niggers. London, 1939. 173 p.
46. Christie A. The Mirror Crack`d from Side to Side. London, Collins Crime Club, 1962. 334 p
47. Christie A. One, Two, Buckle My Shoe. URL: <https://www.agathachristie.com/en/stories/one-two-buckle-my-shoe>
48. Christie A. And Then There Were None: A Novel. London : HarperCollins, 2015. 256 p.
49. Christie A. A Pocket Full of Rye. London, 1953. 198 p.
50. Christie A. The Mysterious Affair at Styles. New York : Berkley, 1920. 320 p.
51. Christie A. Das fehlende Glied in der Kette / übersetzt von Nina Schindler. München : Atlantik, 2015. 224 S.
52. Christie A. Und dann gab’s keines mehr / übersetzt von Sabine Deitmer. Auflage 2. Hamburg : Atlantik, Hoffmann und Campe, 2017. 223 S.
53. Christie A. Zehn kleine Negerlein / übersetzt von Ursula Gail. Bern, München, Wien : Scherz, 1973. 187 S.
54. Kościałkowska-Okońska E. The concept of norm in professional (legal) translation and interpreting: the trainee (user) view. *Comparative linguistics*. Poznan : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2011. № 5. P. 23–33.
55. Landers C. E. Literary translation. A Practical Guide. New York; Clevedon : Multilingual Matters, 2001. 214 p.
56. Lopes Lourenço Hanes V. Entre continentes: as traduções de Agatha Christie como mediadores interculturais. *Cadernos de Tradução*. 2017. Vol. 37, no.1. P. 209–229 DOI: <http://dx.doi.org/10.5007/2175-7968.2017v37n1p208>
57. Mother Goose: The Old Nursery Rhymes London : William Heinemann, 1913.
58. Mother Goose: The Old Nursery Rhymes. London, Heineman W, 1913. 143 p. URL: www.bonhams.com/auction/24252/lot/114/rackham-arthur-1867-1939-mother-goose-the-old-nursery-rhymes-london-william-heinemann-1913/
59. Mother Goose`s Nursery Rhymes. New York : Loughlin brothers, 1941. 193 p.
60. Mother Goose`s Nursery Rhymes. London, Thomas Nelson and Sons, 1982. 90 p.

61. Prunč E. Einführung in die Translationswissenschaft. Auflage 2., erweiterte und verbesserte. Graz: Selbstverlag, Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft, mit Unterstützung der Universität Graz, 2002. 374 S.
62. Rose M. G. Translation and Literary Criticism: Translation as Analysis. Manchester, 1997.
63. Seleskoivtch D., Lederer M. Interpreter pour Traduire. Paris : Didier Erudition, 1984. 264 p.
64. Spurio F., Mondradori G. Le traduzioni di Agatha Christie degli anni Trenta. URL: <https://rivistatradurre.it/2011/04/agatha-christie/>
65. Storm M. Agatha Christie's The Mysterious Affair at Styles: a case study in Dutch and German translation cultures using corpus linguistic tools. PhD thesis. Birmingham : University of Birmingham, 2012. 360 p.
66. Taylor J. R. Linguistic categorization. Prototypes in linguistic theory. Second edition. Oxford : Clarendon press, 1995. 312 p.
67. The Mysterious Affair at Styles. Agatha Christie. Fandom. URL: https://agathachristie.fandom.com/wiki/The_Mysterious_Affair_at_Styles
68. Venuti L. The Translator's Invisibility. A History of Translation. London & New York : Routledge, 1995. 353 p.